

A Qualitative Meta-Analysis of Articles from the Last Decade on the Concept of Public Interest in Islamic Versus Western Political Thought

Hossein Mirzazade Monfared¹

Majid Tavasoli RoknAbadi²

Mohammad Mahdi Mojahedi³

Abstract

The concept of public good and common interest holds a fundamental significance, such that in defining the characteristics and indicators of the modern state, the extent of its realization is considered a measure of the efficiency and effectiveness of the political system. The perspective of political schools of thought and the logic by which policymakers interpret public goods and interests serve as guiding frameworks for policymaking. The realization of the public good and common interest in the Middle East likewise depends on the solidarity of all ethnic and religious groups as well as the strengthening of the rule of law. The concept of the public interest in Islam overlaps in certain practical and ethical dimensions with some modern Western approaches. This overlap can provide grounds for dialogue and theoretical convergence between Islamic and Western intellectual traditions. This study, employing a qualitative meta-analysis method, examines the concept of public interest in 32 selected articles out of 37 academic works published between 2014 and 2025. The aim is to identify the patterns, foundations, and conceptual challenges of public interest within Islamic discourse and to compare it with certain Western perspectives. Findings indicate that although the concept of *maslaha* in the Islamic tradition is rooted in Sharia, the objectives of the law, it nonetheless exhibits significant conceptual overlaps with Western understandings of public interest (theories of Rawls, Habermas, and communitarian thinkers), particularly in areas such as its critique of individualistic liberalism and its emphasis on community, tradition, and shared values. Furthermore, the results reveal that a central challenge in both traditions lies in determining the boundaries of public interest and its relationship to individual freedom and the rule of law. At the same time, the existing capacities within Islamic thought for reinterpreting the concept of public interest in light of contemporary social transformations.

Keywords: Public Interest, Common Good, Islam, The West, Meta-analysis.

-
1. Department of Law and Politics, SR. C, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
mirzazadehmonfared@iau.ir
 2. Department of Law and Political Sciences, SR. C, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
m-tavasoli@sbiau.ir
 3. Department of Law and Political Sciences, SR. C, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
mm.mojahedi@gmail.com

Mesopotamian Political Studies, 2025, Vol. 4, Issue 3, pp. 395-432.

Received: 29 August 2025, **Accepted:** 23 November 2025

Doi: 10.22126/mps.2025.12707.1086



Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

“Public interest” is a fundamental and challenging concept in political science, ethics, economics, and law, and it holds a central place in Islamic thought and Western political philosophy. This concept refers to shared benefits and the balance between the individual and the collective, but due to deep epistemological differences between the Islamic and Western traditions, divergent and sometimes contradictory interpretations of it have emerged.

In Islamic political thought, public interest is defined under divine rulings and based on both reason and revelation. The two main currents of Islamic theology—the Adliyya and the Ash‘arites—offer different interpretations of the role of reason in identifying public interest. The Mu‘tazilites and the Shi‘a (Adliyya) believe in rational good and evil and view reason as capable of independently determining public benefits. Neo-Mu‘tazilite movements in the modern era, by reviving this rationalism, have attempted to establish a renewed link between religion, reason, and public interest.

In contrast, the Ash‘arites do not accept rational good and evil and understand public interest solely within the framework of divine command; reason has only an instrumental role. Despite the reference of some Ash‘arite jurists to *masālih mursala*, public interest remains subordinate to the definitive objectives of the Sharia.

The main purpose of this research is the qualitative meta-analysis of studies published between 2014 and 2025 on public interest in Islamic and Western thought, in order to identify patterns and classifications. The central question is: “What patterns and classifications of the concept of public interest have studies of the past decade offered in Islamic and Western political thought?” The findings show that despite foundational differences, a significant portion of the articles reveal potentials for overlap in social ethics and the role of government.

2. Theoretical Framework

1) Public Interest in Western Political Thought

In Ancient Greece, Aristotle considered public interest as the criterion for distinguishing a good government. In the Middle Ages, Christianity infused politics with religion. With Machiavelli, the notion of “state interest” replaced that of “public interest.” In the modern era, with the rise of social contract theories and liberalism, the concept became more focused on individual rights.

2) Public Interest in Islamic Political Thought

In the early period, the Ash‘arites considered public interest subordinate to divine will, whereas the Mu‘tazilites and the Imami school assigned a significant role to reason. During the Constitutional Revolution, public interest emerged as a basis for political legitimacy. A major transformation occurred in the thought of Imam Khomeini; he

regarded public interest as the foundation of policymaking and a condition for the legitimacy of the Islamic government, leading to the establishment of the Expediency Discernment Council.

3) The Necessity of Determining Components

To avoid generalizations, it is essential to define specific components. These components enable viewpoints to be compared and ensure that findings are applicable in policymaking.

3. Methodology

This research employed an interdisciplinary approach and a qualitative meta-analysis method. Classical and contemporary sources related to “public interest” in both traditions were collected, viewpoints analyzed, and overlapping points and differences compared.

The research population included articles, books, and theses related to “public interest,” “common good,” and “public benefits.” The search was conducted in domestic and international databases over the past decade. After screening, 32 studies that met the criteria were selected. The findings were synthesized using analytical and meta-analytical methods.

4. Discussion

In the intra-religious approach, public interest is linked to values such as justice and dignity and does not acquire meaning outside the Sharia. In secular Western approaches, public interest is defined on the basis of rational ethics or utilitarianism. Some articles show overlap in combating corruption or social welfare, while contradictions appear in discussions such as otherworldly salvation.

The role of government in determining public interest is central in both traditions, but the method differs. In Velayat-e Motlaqeh-ye Faqih, the authority of the Leader and institutions such as the Expediency Council form the basis of decision-making. In democratic systems, public interest is determined through participatory processes. Articles emphasize the risk of misuse of the label “public interest,” which can be reduced through oversight and transparency.

Epistemologically, public interest in Islam is grounded in scriptural texts and the objectives of the Sharia, whereas in secular schools it relies on instrumental rationality and welfare. Implementation challenges include conflict of interest, absence of clear criteria, instrumental use by governments, cultural resistance, and disagreements on authority. Suggested solutions include strengthening consultative mechanisms and precise legal regulations.

5. Conclusion and Suggestions

The review shows that the concept of “public interest” holds different interpretations across intellectual and legal traditions. Six main components were extracted and analyzed. The results indicate potential for common ground between rationalist Islamic

perspectives and Western communitarian or justice-oriented theories. In contrast, Ash'arite approaches or extreme individualistic perspectives create a greater likelihood of conflict.

Many articles consider public interest superior to individual rights in issues such as national security; for instance, in Shiite jurisprudence, the temporary restriction of freedoms is justified by prioritizing the more important. Some studies emphasize balancing the two domains using tools such as the proportionality test. In secular systems as well, there is a risk of violating fundamental rights.

فرا تحلیل کیفی مقالات دهه اخیر درباره نسبت مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی اسلام و غرب

حسین میرزازاده منفرد^۱

مجید توسلی رکن‌آبادی^۲

محمد مهدی مجاهدی^۳

چکیده

مفهوم خیر و مصلحت عمومی از اهمیت بالایی برخوردار است، به طوری که در بیان ویژگی‌ها و شاخص‌های دولت مدرن، تحقق مفهوم خیر و مصلحت عمومی آن را بیانگر میزان کارآمدی و کارایی نظام سیاسی در نظر می‌گیرند. نوع دیدگاه جریان‌ها و مکاتب سیاسی و منطق فهم سیاست‌گذار از خیرات و مصالح عامه، هادی چارچوب سیاست‌گذاری است. تحقق خیر و مصلحت عمومی در منطقه خاورمیانه نیز در گرو همبستگی تمامی گروه‌های قومی و مذهبی و تقویت حاکمیت قانون است. مفهوم مصلحت عمومی در اسلام، با وجود تمایزات مبنایی، در برخی ابعاد کاربردی و اخلاقی، با برخی از اندیشه‌های مدرن غربی هم‌پوشانی دارد و می‌تواند زمینه‌ساز گفت‌وگو و تطبیق نظری میان نظام‌های فکری اسلام و غرب گردد. این پژوهش با بهره‌گیری از روش فراتحلیل کیفی به بررسی مفهوم مصلحت عمومی در ۳۲ مقاله منتخب از میان ۳۷ مقاله علمی منتشر شده در بازه زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳ پرداخته است. هدف کشف الگوها، مبانی و چالش‌های مفهومی مصلحت در گفتمان اسلامی و مقایسه آن با برخی نگرش‌های غربی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که اگرچه مفهوم مصلحت در سنت اسلامی ریشه در شریعت، مقاصد احکام و عقل دارد، اما در برخی ساحت‌ها مانند چالش با لیبرالیسم فردگرا و اهمیت دادن به جامعه و سنت‌ها و ارزش‌های آن، با برداشت‌های غربی از مصلحت عمومی (نظیر نظریه‌های راولز، هابرماس و جماعت‌گرایان) دارای هم‌پوشانی مفهومی است. همچنین یکی از چالش‌های اصلی در هر دو سنت، تعیین حدود مصلحت و نسبت آن با آزادی فردی و حاکمیت قانون است. در عین حال، ظرفیت‌های موجود در اندیشه اسلامی برای بازخوانی مفهوم مصلحت در پرتو تحولات اجتماعی معاصر و نقد جدی مدرنیته و لیبرالیسم فردگرا، فرصت مناسبی برای همگرایی مفهومی و کاربست نظری در عرصه سیاست‌گذاری عمومی فراهم می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: مصلحت عمومی، خیر عمومی، منفعت عمومی، اندیشه سیاسی، اسلام، غرب.

۱. گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

h.mirzazadehmonfared@iaui.ir

۲. گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

m-tavasoli@srbiau.ir

۳. گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

mm.mojahedi@gmail.com

۱. مقدمه

مصلحت عمومی یکی از مباحث اساسی و چالشی در علوم سیاسی، اقتصادی، اخلاق و حقوق است؛ در اندیشه سیاسی اسلام و فلسفه سیاسی غرب نیز جایگاهی ویژه دارد. این مفهوم به‌طور کلی ناظر بر منافع عمومی، خیر مشترک و توازن میان منافع فردی و جمعی است. از این‌رو، در دو مکتب فکری اسلامی و غربی، مبانی و راهکارهای تحقق مصلحت عمومی تمایزهایی اساسی دارد. در فلسفه سیاسی اسلام، مصلحت عمومی در چارچوب حجت‌های الهی اعم از عقل و نقل ذیل احکام شرعی و مصالح امت تعریف می‌شود، در حالی که در اندیشه سیاسی غرب، تحت تأثیر نظریه‌های قرارداد اجتماعی، لیبرالیسم، فایده‌گرایی و جماعت‌گرایی شکل گرفته است. مفهوم مصلحت عمومی با تمام اهمیتی که دارد، به دلیل تفاوت‌های ریشه‌ای در پیش‌فرض‌ها و بسترهای معرفتی در اسلام و غرب، منجر به برداشت‌های متضاد از آن شده است.

عدلیه و اشاعره دو نظام فکری در کلام اسلامی است. اشاعره قائل به حسن و قبح شرعی‌اند؛ بدین معنا که حسن و قبحی وجود ندارد، بلکه خوبی و بدی به اوامر و نواهی الهی بستگی دارد و عقل را حجت شرعی در استنباط و صدور احکام شرعی نمی‌دانند. عدلیه (معتزله و شیعه) معتقدند که به‌لحاظ عقلی، افعال ذاتاً دارای حسن و قبح یا خوبی و بدی هستند و خداوند بر اساس آن عمل می‌کند. از این‌رو، خداوند عادل است.

در دستگاه فکری معتزله، اصل تشخیص حسن و قبح عقلی نقشی مبنایی در تبیین اخلاق، عدالت و مصلحت عمومی دارد. آنان علاوه بر آنکه قائل به حسن و قبح ذاتی افعال هستند، معتقدند عقل انسان بدون نیاز به وحی و به‌طور مستقل، قادر است به خوبی و بدی افعال و یا لااقل برخی از اعمال حکم کند و این حکم عقلی، در کنار احکام مبتنی بر قرآن و سنت و اجماع، حجیت دارد. از این دیدگاه، مصلحت عمومی نیز امری عقل‌فهم تلقی می‌شود و می‌توان آن را به‌عنوان مبنای حکم‌گذاری شرعی پذیرفت، به‌خصوص در مواردی که نص شرعی وجود ندارد یا مقتضیات زمان تغییر یافته است. در این چارچوب، عقل معیار سنجش منافع و مصالح جمعی تلقی می‌شود و عقل انسان درک‌کننده و حتی نقاد شرع نیز می‌تواند باشد؛ چنان‌که در فهم مصلحت اجتماعی نیز عقل صلاحیت مستقل دارد (همدانی، ۱۹۶۵).

در دوران مدرن، جریان نومعتزلی (سنی و شیعی) کوشیده است با احیای عقلانیت اخلاقی معتزله و بهره‌گیری از روش‌شناسی نوین، میان دین، عقل و مصلحت پیوندی بدیع برقرار کند.

نومعتزلیان در پی آن‌اند که عقل بشر قادر است حسن و قبح افعال و مصالح اجتماعی را مستقل از وحی تشخیص دهد (عبده، ۱۳۲۳ق). آنان با تکیه بر عدالت و آزادی به عنوان اصول بنیادین دین، از لزوم بازنگری در احکام اجتماعی دین بر پایه عقل و مصلحت دفاع می‌کنند. نومعتزلیان با تأکید بر نقش نقادانه عقل و توان آن در کشف مصلحت عمومی، بر این باورند که دین بدون مشارکت عقل به ابزاری در خدمت قدرت یا تحجر بدل می‌شود و کارایی خود را در مواجهه با مسائل نوین از دست می‌دهد.

در تقابل با دیدگاه قبل، اشاعره اصل حسن و قبح عقلی را مردود و افعال را فاقد ارزش ذاتی می‌دانند. از دیدگاه آنان، تنها امر و نهی خداوند است که افعال را به حسن یا قبح متصف می‌کند؛ لذا عقل انسان بدون هدایت قادر به تشخیص مصلحت نیست. این دیدگاه منجر به وابستگی کامل مصلحت به نصوص دینی و انکار نقش عقل در تشریع شد (جوینی، ۱۴۰۰ق؛ غزالی، ۱۹۹۷). اگرچه برخی از فقیهان اشعری مانند امام غزالی در آثار اصولی خود نظیر *المستصفی* به مفهوم «مصلح مرسله» اشاره کرده‌اند، اما همواره آن را تابع اهداف قطعی شریعت (مقاصد خمس) دانسته و به عقل نقشی ابزاری و نه مستقل داده‌اند (غزالی، ۱۹۹۷: ۱/ ۲۶۰). در نتیجه، مصلحت در نگاه اشاعره نه به عنوان امری اخلاقی-عقلانی بلکه صرفاً در پرتو فرمان الهی معنا می‌یابد.

در سوی دیگر می‌توان نیم‌نگاهی به فلسفه نوافلاطونی انداخت. در این فلسفه به‌ویژه نزد پروکلس، ذات الهی به مثابه علتی فراتر از عقل و نامعقول (در معنای فراعقلی) تعریف می‌شود که از طریق نمادها در مخلوقات تجلی می‌یابد. این نمادها (مانند شباهت گل آفتابگردان به خورشید) اموری واقعی و ذاتی در اشیا هستند نه قراردادهای انسانی. پروکلس با طرح تئوری علیت مبتنی بر شباهت، استدلال می‌کند که هر معلول نشانه‌ای از علت خود را در خود دارد؛ بنابراین، موجودات غیرعقل از طریق این نمادها به علل فراعقلی خود (ایزدان) باز می‌گردند و شناخت الهی نه از راه مفاهیم عقلی بلکه از طریق تئورزی^۱ به عنوان «کار خدایی» امکان‌پذیر می‌شود. در این نظام، اسما و تصاویر (مثل نام‌ها یا تمائیل) به مثابه حلقه‌های اتصال به ساحت الهی عمل می‌کنند؛ چرا که ذاتاً با علت خود مشابهت وجودی دارند. پروکلس عقل را به حیطة امور مشروط محدود می‌کند و مصلحت تئورزی را به مثابه راهبردی عملی برای تعامل با ساحت نامشروط الهی مطرح می‌سازد. این سازوکار مبتنی بر شباهت، جهان را به شبکه یکپارچه‌ای از روابط وجودی تبدیل می‌کند که هر جزء آن از طریق نمادها به علت فراعقلی خود پیوند خورده است (ساکت، ۱۴۰۴).

1. Theurgy

نگارنده در این مقاله به دلیل محدودیت بررسی مقالات و کتاب‌های نوشته شده در بازه زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳، با نوشته‌ای در باب مصلحت عمومی در این موضوعات فکری مواجه نگردید و از این‌رو، در متن مقاله به تفکرات آنان اشاره‌ای نشده است. لذا هدف اصلی پژوهش حاضر، واکاوی پژوهش‌های انجام شده در حوزه مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی اسلام و غرب است. به منظور نیل به این هدف، از سطح توصیف گام را فراتر نهاده و از روش فراتحلیل کیفی بهره برده است. از این‌رو، ضمن مروری بر برخی منابع موجود در این مقوله، تلاش می‌گردد با روش فراتحلیل، مفهوم مصلحت عمومی را با رویکرد تفسیری مورد مطالعه قرار داده و ترکیب یا نزدیکی برخی از ابعاد این دو رویکرد، برای ارائه یک چارچوب مفهومی گسترده‌تر امکان‌سنجی شود.

بر این اساس، سؤال اصلی این است که «مطالعات دهه اخیر چه الگوها و دسته‌بندی‌هایی از مفهوم مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی اسلامی و غربی ارائه کرده‌اند؟» برای پاسخ به این پرسش، این فرضیه اصلی مطرح می‌شود که «فراتحلیل مقالات منتخب دهه اخیر نشان می‌دهد علی‌رغم تفاوت‌های مبنايي در سنت اسلامی و غربی در بخش مهمی از مقالات، ظرفیت‌هایی برای هم‌پوشانی در حوزه اخلاق اجتماعی و نقش حکومت در تأمین مصلحت عمومی مطرح شده است».

سؤالات فرعی پژوهش نیز عبارت است از:

۱. مصلحت عمومی چگونه تعریف شده و چه مبانی و اصولی دارد؟
۲. نسبت اخلاق و مصلحت عمومی چیست؟
۳. نقش حکومت در تأمین مصلحت عمومی چیست؟
۴. چه چالش‌ها و محدودیت‌های اجرایی‌ای در تحقق مصلحت عمومی در این دو سنت فکری وجود دارد؟
۵. رابطه مصلحت عمومی با حقوق و آزادی فردی چیست؟
۶. آیا می‌توان به چارچوب مفهومی جامع برای ترکیب یا نزدیکی این دو رویکرد دست یافت؟

۲. پیشینه پژوهش

منصورنژاد (۱۳۷۸) در مقاله «بررسی تطبیقی مفهوم مصلحت از دیدگاه امام خمینی^(ره) و اندیشمندان غرب» به بررسی تطبیقی مفهوم مصلحت از نگاه برخی اندیشمندان غربی مثل ارسطو،

آکوئیناس و هابز با امام خمینی^(ره) پرداخته است. از نظر نویسنده مفهوم مصلحت عمومی واژه‌ای ریشه‌دار در فلسفه سیاسی و به قدمت اندیشه سیاسی است و همین موضوع در طول تاریخ از زوایای متعدد (فلسفی، کلامی، اقتصادی و...) به صور گوناگون مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

کهن فروتنه (۱۳۸۸) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی مقایسه‌ای مفهوم مصلحت دولت در اندیشه سیاسی امام خمینی^(ره) و هابز» به بررسی کوتاه و در عین حال تحلیلی مفهوم مصلحت دولت از دو دیدگاه پرداخته تا تفاوت‌ها و تقارن‌های موجود آشکار گردد.

امین الجاف (۲۰۱۹) در مقاله «مصلحت عامه؛ مفهوم و خصایص در شریعت اسلامی» رابطه بین فقه اسلامی و حقوق مثبت، به‌ویژه با تمرکز بر مفهوم منافع عمومی را بررسی کرده است. او در پی این است که چگونه این دو چارچوب قانونی می‌توانند مکمل یکدیگر به‌ویژه در زمینه‌های حقوقی معاصر باشند. وی قصد دارد پیوند روشنی بین اصول فقه اسلامی و نظام‌های حقوقی مدرن برقرار کند و تمرکز قابل توجهی بر مفهوم منافع عمومی دارد که در حقوق اسلامی و حقوق مثبت به‌طور مشابه دیده می‌شود.

رحمان و علی^۱ (۲۰۲۲) در مقاله «مشارکت اندیشه‌های سیاسی امام الشاطبی در زمینه‌های معاصر» به بررسی نظریه سیاسی کلاسیک اسلامی و واقعیت‌های سیاسی مدرن، به‌ویژه در رابطه با مصلحت عمومی، می‌پردازند. آنان درصددند تا نشان دهند که با بازنگری از سوی پژوهشگران در آموزه‌های فقه سیاسی کلاسیک، می‌توان راهنمای مفیدی برای حکمرانی معاصر و مصلحت عمومی فراهم کرد تا رهبران مدرن تصمیمات آگاهانه‌ای هماهنگ با نیازها و ارزش‌های جوامع خود اتخاذ کنند.

بسیاری از پژوهش‌های موجود با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی این مقوله پرداخته‌اند و از روش‌های عمیق تحلیلی و فراتحلیلی کمتر استفاده کرده‌اند. مسئله دیگر در مرور ادبیات، آن است که مقالات به بررسی این مفهوم از دیدگاه‌های مختلف و یا در ارتباط با حکومت و مشروعیت نظر افکنده‌اند. از این‌رو با تحدید بازه زمانی ده سال اخیر، مقاله‌های چاپ‌شده در این بازه مطالعه و بررسی شده است. نوآوری پژوهش حاضر و تمایز آن از پژوهش‌های پیشین این است که با روش فراتحلیل کیفی بیش از ۳۰ مقاله را مرور و نقد کرده است. پژوهش‌های مورد بررسی در قالب جدول زیر مرور می‌شود.

جدول ۱. منابع مورد بررسی

ردیف	عنوان پژوهش	قالب اثر	نویسندگان	سال انتشار	چکیده
۱	بازخوانی دکترین مصلحت دولت در پرتو نظریه تعادل	مقاله	بیات کمیتکی و بالوی	۱۳۹۴	مغالطه‌های مفهومی و چالش‌های عملی دکترین مصلحت دولت، در پرتو تئوری تعادل به عنوان نظریه‌ای همگرا درخصوص نسبت میان حق و مصلحت، نشان داده شده است.
۲	نقش مصلحت در حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی ^(ره)	مقاله	حقیقت	۱۳۹۴	امام خمینی بحث مصلحت نظام را به عنوان یکی از نوآوری‌های خود در فقه سیاسی شیعه مطرح کردند. هیچ فقیه سیاسی شیعی پیش‌تر به بحث مصلحت دولت به شکل تفصیلی توجه نداشته است.
۳	بررسی نقش مصلحت از نگاه فریقین	مقاله	محمدی و شفیعی مازندرانی	۱۳۹۵	بررسی مصلحت در فقه امامیه و اهل سنت
۴	سنجه‌های تشخیص مصلحت نظام از منظر فقه سیاسی اسلام	مقاله	ملک‌افضلی اردکانی	۱۳۹۵	تبیین مفهوم مصلحت، مصلحت نظام و مراتب آن؛ پیشنهاد سنجه‌هایی به عنوان بایسته‌های فقهی حقوقی
۵	کارکرد مفهوم مصلحت در جمهوری اسلامی ایران	مقاله	علی‌حسینی و کشاورز	۱۳۹۵	با در نظر گرفتن دین اسلام به عنوان هسته سخت، با برداشتی نزدیک به کمر بند محافظ از مفهوم مصلحت، تبیین کارکرد آن در جمهوری اسلامی
۶	بررسی تطبیقی گفتمان صلح در میان مکاتب دینی و بشری؛ مطالعه موردی: اسلام و جماعت‌گرایان	مقاله	چینی‌جیان و صلاحی	۱۳۹۶	تحلیل و توصیف بر اساس هرمنوتیک کویتن اسکینر متن- مؤلف‌محور

۷	مطالعه مقایسه‌ای جایگاه مصلحت در سیاست اسلامی (بررسی موردی تفاهم‌نامه حذبیه، معاهده حضرت علی ^(ع) با معاویه و پیمان امام حسن مجتبی ^(ع) با معاویه)	پایان‌نامه	مجتهدی	۱۳۹۶	مطالعه تطبیقی مفهوم مصلحت در سه معاهده در صدر اسلام بر اساس روش تفسیری شلایرمانخر و کشف مؤلفه‌های مصلحت
۸	مصلحت‌بینی و واقع‌گرایی در اندیشه‌های سیاسی ماکیاولی و خواجه نظام‌الملک	مقاله	سام‌خانیانی و خائفی	۱۳۹۶	بیان تشابه‌ها و تفاوت‌ها در مفهوم مصلحت در نظام اندیشه ماکیاولی و خواجه نظام
۹	نقش مصلحت در فعلیت دادن ولایت مطلقه فقیه	مقاله	ترکاشوند، قیوم‌زاده و حیدری	۱۳۹۶	بررسی ارتباط میان مصلحت و ولایت فقیه و فعلیت دادن به آن
۱۰	مفهوم مصلحت عمومی و نسبت آن با حق‌های فردی در دولت‌های حقوق بشری	پایان‌نامه	موسوی	۱۳۹۶	تبیین و شناخت مصلحت عمومی؛ آشنایی و تبیین وظایف حقوق بشر و ارتباط آن با مصلحت عمومی؛ تحلیل چالش‌های مربوط به حقوق بشر و ارتباط آن با مصلحت عمومی.
۱۱	بررسی تحول مفهوم مصلحت در فقه سیاسی معاصر شیعه با تأکید بر امام خمینی	مقاله	رحیمی‌روشن و سوگلی‌زاده	۱۳۹۷	دگرپرسی در مفهوم مصلحت از ابداعات امام خمینی بود که حکومت را از احکام اولیه اسلام و مقدم بر احکام فرعی می‌دانست.
۱۲	بررسی تاریخ تحول مفهوم مصلحت در اندیشه سیاسی معاصر شیعه	پایان‌نامه	سوگلی‌زاده	۱۳۹۷	چگونه تحول معنای یک مفهوم می‌تواند مسیر حرکت جامعه را به سمت‌وسویی خاص جهت داده و هدایت کند.
۱۳	گفتمان مصلحت در فقه سیاسی شیعه و اهل سنت	مقاله	شفیعی و خالقی	۱۳۹۷	برگشت به مباحث کلامی به‌عنوان یکی از دانش‌های مبناساز برای فقه شیعه، امکان ایفای نقش را برای «مصلحت» در فقه سیاسی شیعه تسهیل می‌نماید.

۱۴	مبانی فلسفی اسقاط حق در فقه اسلامی و حقوق غرب	مقاله	تقی‌زاده	۱۳۹۷	مرور ایده‌های مطرح‌شده درخصوص حق در فقه اسلامی و نظریات ارائه‌شده توسط حقوق‌دانان غربی
۱۵	حکم حکومتی و مصلحت عمومی	مقاله	بالوی، بیات کمیتیکی و زارع مهدیه	۱۳۹۹	تبیین گستره حکم حکومتی و مبنای موجه‌ساز صدور آن
۱۶	تحلیلی بر رابطه سنجه‌های مصلحت در حقوق ایران و منفعت عمومی در حقوق غرب	مقاله	ویژه و ولدخانی	۱۳۹۹	تبیین سنجه‌های دو مفهوم مصلحت و منفعت عمومی، ارتباط میان آن‌ها، مدل سنجش مصلحت، با ابتدا بر اصول شریعت، عمل‌گرایی همراه با معناگرایی را معرفی می‌کند.
۱۷	احکام حکومتی جلوه‌ای از نظام مردم‌سالاری دینی در جمهوری اسلامی ایران	مقاله	علی‌پور، توسلی نائینی و احمدی	۱۳۹۹	بررسی و نسبت‌سنجی احکام حکومتی با مردم‌سالاری دینی
۱۸	بررسی جایگاه مصلحت در فقه مذاهب با رویکرد حل مسائل متعارض در اصل تکالیف	مقاله	نواب و رضایی	۱۳۹۹	تبیین نقش مصلحت در فقه مذاهب و روشن کردن اینکه مصلحت به‌عنوان منبع مستقل شرعی که فراوان به برخی پیشوایان نسبت داده می‌شود قابل اثبات است یا نه.
۱۹	المصلحة العامة و حدود سلطة الدولة	مقاله	مهران	۲۰۱۹	بررسی جایگاه مصلحت عمومی به‌عنوان محور اصلی محدودکننده اختیارات دولت در شریعت اسلامی و قوانین موضوعی
۲۰	نظریه نفع عمومی و جایگاه آن در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران: از نظریه دولت تا نظریه حقوق عمومی	مقاله	واعظی	۱۴۰۰	فهم امکان و کیفیت نظریه نفع عمومی و به‌تبع آن نظریه حقوق عمومی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی

۲۱	تحلیل مفهوم خیر عمومی و بر ساخت آن در اندیشه سیاسی یورگن هابرماس	مقاله	رضایی و درخشه	۱۴۰۰	بازشناسی تحلیل مفهوم خیر عمومی و مفاهیم مرتبط با آن؛ بررسی دیدگاه‌های هابرماس در ارتباط با مقوله خیر عمومی
۲۲	جایگاه مصلحت در اندیشه رهبران جمهوری اسلامی ایران	مقاله	دیانی، توکلی، شکرچی‌زاده و مهدوی	۱۴۰۰	بررسی جایگاه مصلحت در اندیشه رهبران جمهوری اسلامی ایران
۲۳	مطالعه تطبیقی مفهوم خیر عمومی در اندیشه سیاسی امام خمینی ^(ره) و آیت‌الله نائینی	مقاله	پیروزی، الله‌کرم، بخشایشی اردستانی و امینی	۱۴۰۰	بررسی تطبیقی اندیشه‌های سیاسی امام خمینی و آیت‌الله نائینی در قالب چهارچوب نظریه بحران توماس
۲۴	اجتهاد بر پایه مفهوم مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی نائینی با تبیین مبتنی بر عقل و نقل یکی از مؤلفه‌های عمده تشکیل حکومت است.	مقاله	بروغنی و احمدی طباطبایی	۱۴۰۱	مفهوم مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی نائینی با تبیین مبتنی بر عقل و نقل یکی از مؤلفه‌های عمده تشکیل حکومت است.
۲۵	بررسی راهبردی اصل مصلحت در حکومت اسلامی با تکیه بر آرای امام خمینی ^(ره)	مقاله	اسدی، اکبرزاده، کریمی‌فرد و حسین‌زاده	۱۴۰۱	شکل‌گیری دال مصلحت دقیقاً بر بنیاد مسئله قانون‌گذاری در جمهوری اسلامی؛ مبنای آن، به‌صورت مستقیم، بر رابطه میان شرع و قانون استوار است.
۲۶	جایگاه مصلحت اجتماعی در نظریه ولایت‌فقیه	مقاله	صمدزاده‌خامنه، یاقوتی و نقیبی	۱۴۰۱	بیان جایگاه مصلحت در نظریه ولایت‌فقیه. بررسی مبنا و پایه اصلی احکام صادره از ولی‌فقیه و ابزارهای دستیابی به مصالح اجتماعی
۲۷	جایگاه مصلحت در تصمیم‌گیری شورای نگهبان جمهوری اسلامی ایران	مقاله	امیری، اسحاقی آستانی و مؤمنی	۱۴۰۱	شورای نگهبان در روند تصمیم‌گیری دو اصل رعایت اصول قانون اساسی و موازین شرعی را مبنا قرار داده است.
۲۸	شکل‌گیری مفهوم خیر ملت (عموم) در ایران معاصر	مقاله	تاران و میرموسوی	۱۴۰۱	بررسی منازعه و نسبت عمل و نظر سیاسی بر محور مفهوم خیر عمومی

۲۹	مقاصد شریعت و نقش و جایگاه مصلحت در قانون‌گذاری	مقاله	علوی و میری بالاجورشری	۱۴۰۱	تأمل در نظریه مقاصد شریعت و رابطه آن با مصالح و مفاسد؛ تحلیل مواردی که تحت عنوان ما لا نص فیه یا موارد سکوت قانون قرار دارد.
۳۰	مصلحت عمومی در آرا و اندیشه‌های امام خمینی (تحلیل گفتمانی سخنرانی پذیرش قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد)	مقاله	فلاح‌پیشه و کریمی	۱۴۰۲	بررسی نحوه بازنمایی مفهوم مصلحت عمومی در آثار امام خمینی به‌ویژه سخنرانی و نوشته‌های ایشان
۳۱	مصلحت یا حاکمیت سیاسی: قدسی یا عرفی	مقاله	زالی	۱۴۰۲	طرح مفهوم مصلحت برآمده از مسئله‌ای با صورت‌بندی فقهی است.
۳۲	نظریه النفع العام و اهمیتها فی الاقتصاد الاسلامی	مقاله	العزازی	۲۰۲۱	تأکید نظریه نفع عمومی در اقتصاد اسلامی بر تمرکز مالکیت وسایل تولید و مداخله دولت از طریق قوانین اسلامی برای رفع فقر، بیکاری و ایجاد تعادل اقتصادی

۳. روش‌شناسی پژوهش

با توجه به ماهیت موضوع که نیازمند بررسی دیدگاه‌های فکری و حقوقی در دو مکتب با مبانی متفاوت (اسلام و غرب) است، استفاده از رهیافت بین‌رشته‌ای ضرورت می‌یابد. بر مبنای رهیافت این پژوهش، روش تحقیق فراتحلیلی است. روش فراتحلیل^۱ این امکان را فراهم می‌سازد تا از میان آثار متعدد الگوها، تضادها و نقاط مشترک استخراج و تحلیل شود. بنابراین، در گام اول، منابع اصلی و فرعی از متون کلاسیک و معاصر در هر دو سنت گردآوری و در گام دوم داده‌های نظری تعیین و دیدگاه‌های مختلف پیرامون مفهوم «مصلحت عمومی» استخراج شده و در نهایت دیدگاه‌های اسلامی با نظریه‌های غربی به‌منظور شناسایی هم‌پوشانی‌ها و تفاوت‌های بنیادی مورد مقایسه قرار گرفته است.

1. Meta-Analysis

فرا تحلیل کیفی^۱ به تجزیه و تحلیل نتایج پژوهش‌های کیفی در حوزه‌ای خاص می‌پردازد. این روش به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا تجربیات، دیدگاه‌ها و الگوهای موجود در مطالعات کیفی را جمع‌بندی و الگوهای مشترک را شناسایی نمایند. برخلاف فرا تحلیل کمی که بر داده‌های عددی متمرکز است، فرا تحلیل کیفی بر تجزیه و تحلیل متون، مصاحبه‌ها و مشاهدات تمرکز دارد. به‌طور کلی، فرا تحلیل کیفی بیشتر در مطالعاتی به کار می‌رود که برخی از منابع مورد نظر به روش کیفی انجام شده یا جنبه‌های توصیفی بیش از ابعاد تحلیلی مدنظر باشد. فرا تحلیل از منظر تراکمی به نتایج پژوهش‌ها، در تلاش است تا تصویری کلی از تحقیقات را در حوزه‌های مختلف ارائه کند و به پژوهشگران این امکان را بدهد که یافته‌های به‌دست آمده از بررسی‌های مطالعات مختلف را با هم ترکیب کنند و به نتایج جامع‌تری برسند (محمودی و اسفندیاری، ۱۳۹۹: ۱۴۴).

جامعه پژوهش در این فرا تحلیل، تمامی مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های مرتبط با کلیدواژه «مصلحت عمومی»، «خیر عمومی» و «منافع عمومی» است که با عباراتی مثل تحلیل، اسلام و غرب ترکیب شده و در راستای هدف پژوهش است. جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی نورمگز، ایرانداک، پرتال جامع علوم انسانی، پایگاه SID، سیویلکا،^۲ سیج،^۳ ساینس دایرکت،^۴ اشپرنگر^۵ و اسکوپوس^۶ در بازه زمانی دهه اخیر صورت پذیرفته است. انتخاب این بازه به این دلیل بود که در ایران، موضوع دخالت و عدم بی‌طرفی دولت در ارزش‌های فردی و اجتماعی بنا به مصلحت عمومی و همچنین اولویت دادن به مصلحت عمومی نسبت به حقوق فردی، تشدید شده و به چالش‌های اساسی بین بخشی از جامعه و حاکمیت انجامیده است.

در این بررسی، معیار ورودی مطالعاتی است که به‌طور مستقیم به موضوع مصلحت و ارتباط آن با حوزه‌های قانون‌گذاری، حقوقی، فقهی و سیاست‌گذاری پرداخته‌اند. همچنین در این جست‌وجو به‌رغم یافتن منابع فارسی و عربی، مقاله انگلیسی یافت نشد. فرایند غربالگری هدفمند در این پژوهش بر اساس معیارهای ورودی و خروجی بوده و از میان تمامی آن‌ها، متن کامل ۳۷ پژوهش به‌عنوان نمونه انتخاب و پس از بررسی مجدد، ۵ مقاله به‌دلیل عدم مشخص بودن نویسنده یا عدم تطابق با بازه زمانی مدنظر حذف شد. در نهایت ۳۲ مقاله برای مطالعه و بررسی برگزیده

1. Qualitative Meta-Analysis

2. Civilica

3. Sage

4. ScienceDirect

5. Springer

6. Scopus

شد. در بررسی کیفیت مطالعات، چک‌لیست بر اساس روش و نوع مقالات تهیه و به عواملی مانند روش‌شناسی پژوهش و انطباق با پژوهش توجه شده است. یافته‌ها در این پژوهش به روش تحلیلی و فراتحلیلی و مقایسه تعاریف مصلحت ترکیب شده است.

۴. چارچوب مفهومی

۴-۱. مفهوم مصلحت در ادوار مختلف تاریخ اندیشه سیاسی غرب

مفهوم «مصلحت عمومی» در تاریخ اندیشه سیاسی غرب دستخوش تحولات و تفسیرهای گوناگون شده است. در یونان باستان به عنوان معیاری برای تمایز حکومت‌های خوب از بد مورد توجه قرار گرفت. به اعتقاد ارسطو، حکومت‌هایی که به مصلحت عمومی توجه می‌کنند بر اساس عدالت تأسیس شده‌اند؛ در حالی که حکومت‌هایی که تنها به منافع فرمانروایان می‌اندیشند اشکال منحرف حکومت محسوب می‌شوند (منصورنژاد، ۱۳۸۶).

در قرون میانه، با ظهور مسیحیت و تأثیر آن بر فلسفه سیاسی در غرب، مفهوم مصلحت عمومی دچار دگرگونی شد. سیاست و اخلاق کلیسایی شد و مرجعی دینی پیدا کرد. اما از دوران رنسانس، این پیوند گسست یافت؛ به طوری که با ظهور اندیشمندانی مانند ماکیاوولی، این مفهوم دچار تحول جدی شد. وی در راستای اتحاد جمهوری‌های ایتالیا، ارتباط ضروری سیاست و اخلاق را گسست و مفهوم «مصلحت دولت» را ابداع نمود (حقیقت، ۱۳۹۴).

در دوره معاصر، مفهوم مصلحت عمومی همچنان دارای چالش است. دیدگاه‌های مختلفی در مورد رابطه فرد و جامعه و نقش دولت در تأمین مصلحت عمومی وجود دارد. در دیدگاه شهروندی لیبرال، فرد و حقوق وی محور اصلی جامعه و دولت محسوب می‌شوند و اعتقاد بر این است که در رابطه افراد با یکدیگر و همچنین رابطه افراد با حاکمیت، حفظ حقوق افراد اهمیت دارد (ایسنا، ۱۳۹۹).

در مجموع، مفهوم مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی غرب از تأکید به مصالح جمعی در دولت‌شهرهای باستانی تا توجه به حقوق فردی در دولت‌های مدرن، تحولات بسیاری داشته است. این تحولات بیانگر پویایی و تنوع در تفسیر این مفهوم در تاریخ اندیشه سیاسی غرب است.

۴-۲. مفهوم مصلحت در ادوار مختلف تاریخ اندیشه سیاسی اسلام

مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی در اسلام، از صدر اسلام تا دوره معاصر در معرض تحولات کاربردی و مفهومی گسترده‌ای قرار گرفته است. این تحول در بستر تعامل میان فقه، کلام، اخلاق، فلسفه سیاسی و زمینه‌های خاص تاریخی و اجتماعی رخ داده است. در دوران متقدم، بحث از مصلحت در چارچوب مباحث کلامی و فقهی مطرح می‌شد. متکلمان اشعری مصلحت را امری تابع اراده خداوند می‌دانستند؛ در حالی که معتزله بر قابلیت عقل در درک مصالح و مفساد تأکید می‌کردند. در کلام و فقه امامیه نیز مصلحت در پیوند با عدالت الهی و هدفمندی احکام الهی تبیین شده است.

در دوره مشروطه، مفهوم مصلحت عمومی با نگاهی بدیع به عنوان مبنای مشروعیت حکومت مطرح شد. شیخ محمد اسماعیل محلاتی با اتکا بر منابع اسلامی، مصلحت عامه را «غایت دیانت» و معیار اساسی در تمایز مشروطیت از سلطنت دانست. همچنین علامه نائینی در رساله تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله با نگاهی عقل‌گرا، مصلحت عمومی را مبنای تنظیم قدرت سیاسی در عصر غیبت تلقی کرد و مشروعیت مشروطه را با عنایت به رعایت مصالح عامه مردم و محدود شدن سلطه استبدادی توجیه نمود.

مهم‌ترین دوره تحول در مفهوم مصلحت عمومی را می‌توان در اندیشه سیاسی امام خمینی^(ره) مشاهده کرد. ایشان مصلحت را به عنوان معیاری مهم در اداره حکومت اسلامی و حتی تقدم آن بر برخی احکام اولیه شرعی مطرح کرد. امام خمینی در فقه حکومتی خود تصریح داشت که اگر حکومتی نتواند مصلحت جامعه را تأمین کند فاقد مشروعیت خواهد بود. از این رو، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نهادی به نام مجمع تشخیص مصلحت نظام برای حل تعارض میان قانون و فقه تأسیس شد و نقش نهادی مصلحت در نظام جمهوری اسلامی رسمیت یافت (منصورنژاد، ۱۳۸۱).

۴-۳. مؤلفه‌های مفهوم مصلحت

در تحلیل و فرا تحلیل، بدون مؤلفه‌های مشخص، امکان قرار گرفتن در آفت کلی‌گویی، پراکنده‌گویی و ابهام وجود دارد. لذا با طراحی مؤلفه‌های مهم می‌توان نظام‌مند دست به تحلیل زد؛ به طوری که هر دیدگاه بر اساس یک سنجه مشترک ارزیابی و از ورود به مباحث غیرمرتبط جلوگیری شود. بر این اساس، مفاهیم به راحتی بر اساس مؤلفه‌های دقیق بررسی و مقایسه می‌شوند. سپس امکان یافتن نقاط هم‌پوشانی یا تعارض فراهم می‌شود تا در نهایت نتایج به دست آمده دقیق‌تر

و عملیاتی‌تر شوند. در این صورت می‌توان از یافته‌ها برای سیاست‌گذاری و یا نظریه‌پردازی استفاده کرد و الگوی پیشنهادی برای ترکیب نقاط قوت دو دیدگاه ارائه داد و برای تدوین برنامه‌های عملی به‌منظور ارتقای سطح موجود و تبدیل تهدیدهای احتمالی به فرصت گام برداشت. از این‌رو، مؤلفه‌ها در نمودار زیر ترسیم شده و در خلال پژوهش پیگیری خواهد شد.

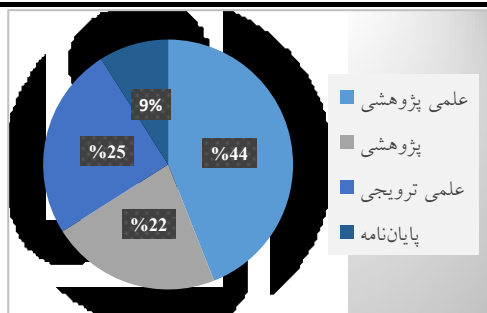


نمودار ۱. مؤلفه‌های مفهوم مصلحت

۵. یافته‌های پژوهش

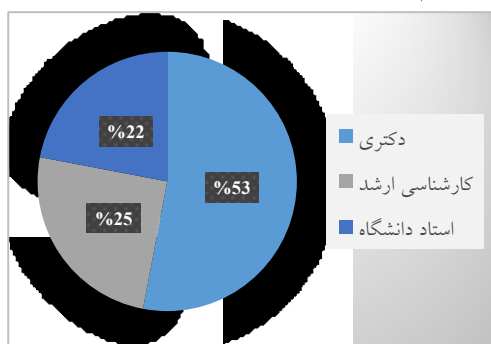
۵-۱. سیمای مطالعات

در مرور نظام‌مند مقالات منتخب مرتبط با پژوهش با رویکرد کیفی و روش فراتحلیل کیفی از ۳۲ مقاله، دو مقاله به زبان عربی نوشته شده است. تعداد مقالات علمی-پژوهشی ۱۴ عنوان معادل ۴۴ درصد، مقالات پژوهشی ۷ عنوان و حدود ۲۲ درصد، مقالات علمی یا علمی-ترویجی ۸ عنوان معادل ۲۵ درصد و تعداد پایان‌نامه‌ها در دوره ارشد ۳ و حدود ۹ درصد بوده است. ضمن آنکه مقاله‌های همایشی و کنفرانسی وجود نداشت.



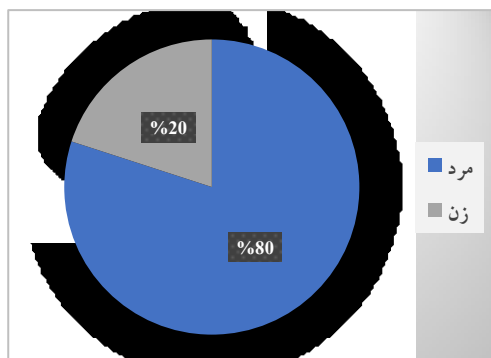
نمودار ۲. آمار انواع مقالات از نظر درجه علمی

میزان تحصیلات نویسندگان مقالات عبارت است از: دانشجوی یا دانش آموخته دکتری ۱۷ نفر با حدود ۵۳ درصد، دانشجو یا دانش آموخته کارشناسی ارشد ۸ نفر و ۲۵ درصد، استاد دانشگاه اعم از استادیار، دانشیار و استاد تمام ۷ نفر و حدود ۲۲ درصد بوده است.



نمودار ۳. آمار تحصیلات نویسندگان

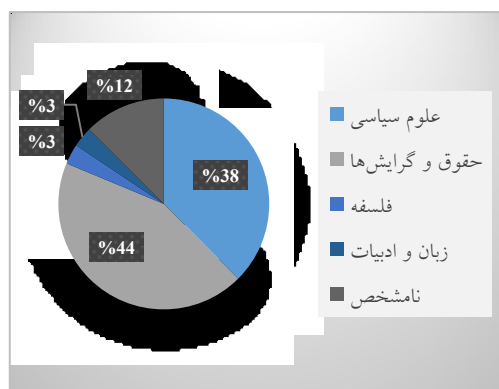
نویسندگان مقالات بر اساس تفکیک جنسیتی ۴۸ مرد معادل ۸۰ درصد و ۱۲ زن با ۲۰ درصد بوده است.



نمودار ۴. تفکیک جنسیتی نویسندگان

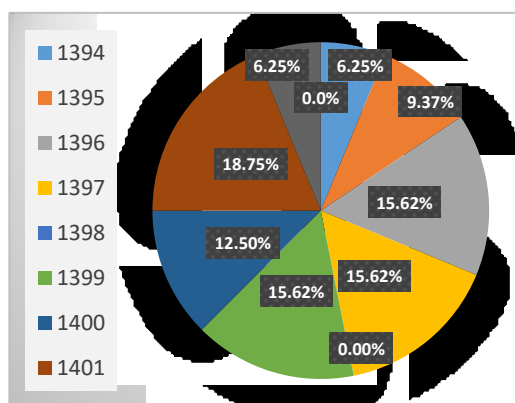
۲-۵. حوزه مطالعات

رشته علوم سیاسی در میان نویسندگان ۱۲ نفر و با درصد فراوانی ۳۷/۵، رشته حقوق و گرایش‌های آن ۱۴ نفر با ۴۳/۷۵ درصد، فلسفه و نیز زبان و ادبیات هر کدام ۱ نفر با ۳/۱۲ درصد فراوانی بوده است. در میان مقالات مورد بررسی رشته و گرایش چهار مورد نامشخص بوده است.



نمودار ۵. رشته‌های تحصیلی نویسندگان

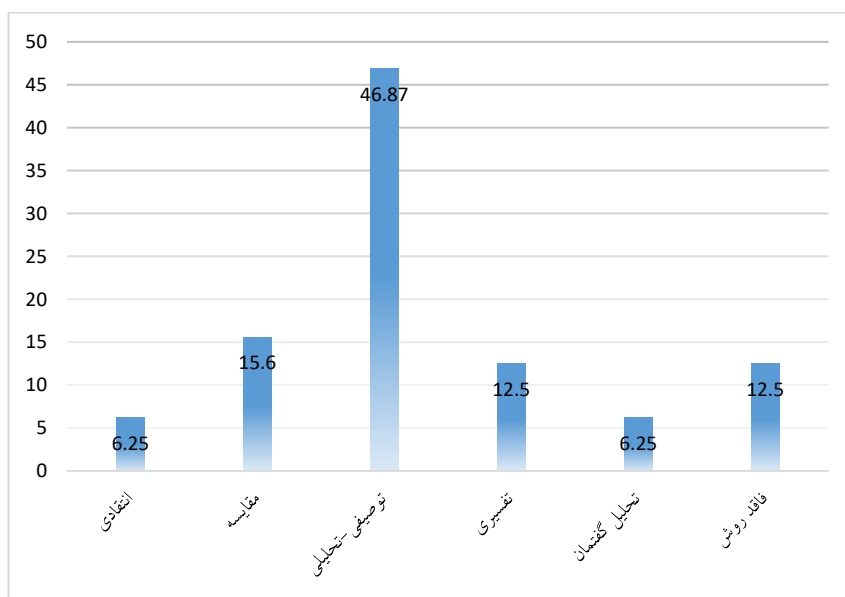
توجه پژوهشگران حقوق و علوم سیاسی به مقوله مصلحت و منفعت عمومی در بازه دهه ساله اخیر، در سال ۱۴۰۱ به اوج رسیده و ۱۸/۷۵ درصد فراوانی دارد. همچنین در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۴۰۳ هیچ مقاله‌ای با این موضوع به نگارش درنیامده است. سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۹ هر یک با ۱۵/۶۲، سال ۱۴۰۰ با ۱۲/۵، سال ۱۳۹۵ با ۹/۳۷ و سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲ با ۶/۲۵ درصد فراوانی به این مقوله پرداخته‌اند؛ بنابراین، می‌توان گفت نوعی همبستگی بین سال انتشار و مقوله مصلحت وجود دارد که در سال ۱۴۰۱ بیشترین مطالعه انجام شده است و می‌تواند موضوع پژوهش‌های آتی قرار گیرد.



نمودار ۶. پراکندگی سال انتشار

۳-۵. روش شناسی مطالعات

مقالات مورد بررسی از حیث روش پژوهش به چند دسته تقسیم می شدند. بیشترین اقبال در مقوله مصلحت متوجه روش تحلیلی-توصیفی بوده است؛ بر این اساس، ۴۶/۸۷ درصد کل پژوهش ها با این روش به نگارش درآمده اند. رتبه بعدی با روش مقایسه ای است. در این روش، مفهوم مصلحت عمومی در دو دستگاه فکری یا دو مکتب مورد مقایسه قرار گرفته که تعداد آنها به ۱۵/۶ درصد می رسد. دسته بعدی مقالاتی است با رویکرد تفسیری و کیفی که با انتخاب رویکردهای تفسیری به ویژه رویکرد کوئنتن اسکینر، از روش های ترکیبی^۱ بهره برده اند که میزان آنها ۱۲/۵ درصد است. همین میزان از پژوهش ها نیز فاقد روش شناسی و روش پژوهشی مشخص بودند. در نهایت روش تحلیل گفتمان (دال-مدلول) با درصد فراوانی ۶/۲۵ و رویکرد انتقادی به مفهوم مصلحت با ۶/۲۵ درصد دارای اقبال بوده اند. همچنین دریافت شد که نویسندگان دارای تخصص در رشته علوم سیاسی حساسیت بیشتری نسبت به سایر نویسندگان در اتخاذ رویکرد و روش مشخص در پژوهش داشته اند.



نمودار ۷. روش پژوهش مقالات

۵-۴. عناوین مقالات

یکی از موارد جالب و قابل توجه که نظر محقق را به خود جلب نمود عناوین مقالات انتخابی است. در بررسی عناوین مقالات از لحاظ زیست اسلامی و به‌ویژه شیعی نویسندگان، تعداد مقالاتی که به مفهوم مصلحت از منظر فقهی (اعم از شیعی و سنی) پرداخته‌اند دارای بیشترین تعداد است. مصلحت از منظر امام خمینی به‌عنوان پایه‌گذار مجمع تشخیص مصلحت نظام در جمهوری اسلامی و پس از آن مقالاتی با موضوعات مصلحت در جمهوری اسلامی و نهادهای مرتبط با آن، مفهوم مصلحت از منظر مکاتب و متفکران غربی، بررسی مفاهیم مترادف مانند منفعت عمومی، خیر عمومی، مصلحت دولت و نفع عامه و در نهایت دو مقاله در مقام مقایسه به بررسی این مفهوم در اندیشه علامه نائینی، به‌ترتیب در رتبه‌های بعدی از حیث فراوانی قرار دارند. عناوین مقالات را می‌توان در دسته‌بندی و مقولات کلی به‌صورت جدول زیر ترسیم کرد.

جدول ۲. عناوین مقالات

ردیف	دسته‌بندی کلی - مقولات کلی	تعداد
۱	فقه سیاسی اسلام (شیعه و اهل سنت)، صدر اسلام	۸
۲	مصلحت در جمهوری اسلامی و مرتبط با آن مانند حکم حکومتی	۸
۳	مصلحت از نگاه مکاتب و متفکران غربی	۶
۴	مصلحت از نگاه امام خمینی و ولایت فقیه	۷
۵	مصلحت عامه، نفع عامه، مصلحت دولت	۴
۶	مصلحت از نگاه علامه نائینی	۲

در میان این منابع، برخی از مقالات که با روش مقایسه انجام شده‌اند در دسته چندمقوله‌ای و دسته‌بندی کلی قرار می‌گیرند. مقایسه مفهوم مصلحت در اسلام با جماعت‌گرایی شاهد مثالی بر این ادعاست که به‌دلیل شمارش کمی در مقالات در دسته قابل توجه‌تر قرار گرفته است. در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت بر اساس یافته‌ها و تحلیل‌های به‌دست آمده، در مقالات مورد بررسی این پژوهش توجه به مقوله مصلحت عمومی در میان دانشجویان و دانش‌آموختگان دوره دکتری و نویسندگان مذکور بیشتر بوده است. همچنین اهمیت موضوع در رشته حقوق و گرایش‌های آن به‌ویژه فقه و حقوق دوجندان و از حیث درجه اعتبار علمی، مقالات علمی-پژوهشی بیش از سایر موارد بوده است. بر اساس این تحلیل، آشکار است که توجه محققان در سال ۱۴۰۱ دارای بیشترین مقدار بوده و میزان توجه نویسندگان به این مفهوم به‌دلیل زیست اسلامی

و شیعی بیشتر معطوف به مفهوم مصلحت از نگاه اسلامی و شیعی و حتی مقایسه آن با مکاتب و متفکران غربی بوده است.

۶. بررسی محتوایی مقالات (فرا تحلیل کیفی)

۶-۱. مؤلفه‌های مفهوم مصلحت

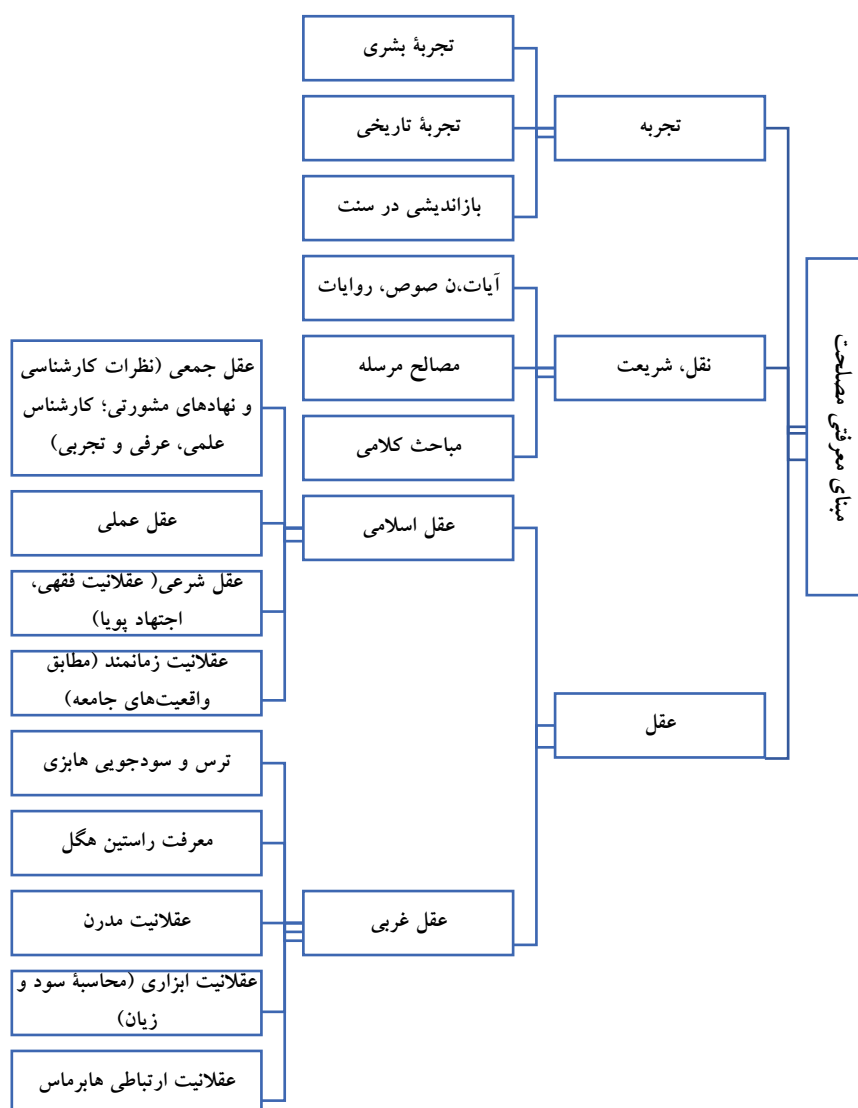
در تعریف مصلحت عمومی در مقالات منتخب، بیشترین توجه به «حفظ یک یا چند منفعت» بوده است؛ از جمله این منافع می‌توان به حفظ کرامت انسانی، حفظ اسلام و حفظ نظام اشاره کرد. این حفاظت مطابق با اصول شریعت است که حفظ نظم و امنیت جامعه را نیز به دنبال دارد. ۱۴ مقاله به تعریف مصلحت در این دایره پرداخته‌اند. «جلب منافع یا دفع ضرر و مفسده» در دسته‌ای دیگر از تعاریف مصلحت عمومی قرار می‌گیرد که برای تحقق سعادت و تأمین رفاه و تحقق عدالت لازم است. ۵ مقاله به این نوع از تعریف مصلحت پرداخته‌اند.

«منفعت در چارچوب شریعت» و توجه به مصالح و مفاسد دنیوی و اخروی و هر کاری که به سود و صلاح مادی یا معنوی فرد و جامعه باشد نوع دیگری از تعاریف از مصلحت عمومی است که ۴ مقاله را دربر می‌گیرد. تأمین خیر و صلاح دنیوی و اخروی بندگان خداوند و اصلاح امور آنان یکی دیگر از تعاریف مصلحت عمومی است و ۳ مقاله با این نگاه مصلحت را تعریف کرده‌اند. تعاریف دیگری از مصلحت که در مقالات به آن پرداخته شده عبارت‌اند از «ابزار حفظ هسته سخت نظام» و «ابزاری برای حل مشکلات» که شامل ۲ مقاله می‌شود. حفظ مقاصد شریعت در میان اهل سنت و ایجاد مصلحت عامه بر پایه اصول اسلامی و شریعت تعریف دیگری است که ۳ مقاله به آن توجه داشته‌اند. انواع دیگری از تعاریف مصلحت مطابق اندیشه‌های متفکران غربی مطرح می‌شود مانند «کنش ارتباط جمعی که برای اکثریت مطلوب است» یا ماکیاولی که «مصلحت عمومی را در تقابل با منافع شخصی» می‌داند یا تعاریفی که «مصلحت را مبتنی بر منافع عمومی و سودمندی دنیوی» می‌دانند نیز در میان مقالات وجود دارد.

بنابراین، در جمع‌بندی تعاریف این مقالات و با اتکا به مشترکات دیدگاه‌ها، می‌توان مصلحت عمومی را این گونه تعریف کرد: «مصلحت عمومی هر تدبیر و اقدامی است که منجر به حفظ و رعایت منافع ملی و اجتماعی و دفع ضرر، مطابق با اصول و مبانی فکری جامعه جهت نیل به سعادت فردی و یا جمعی گردد».

۶-۲. مبنای معرفتی مصلحت

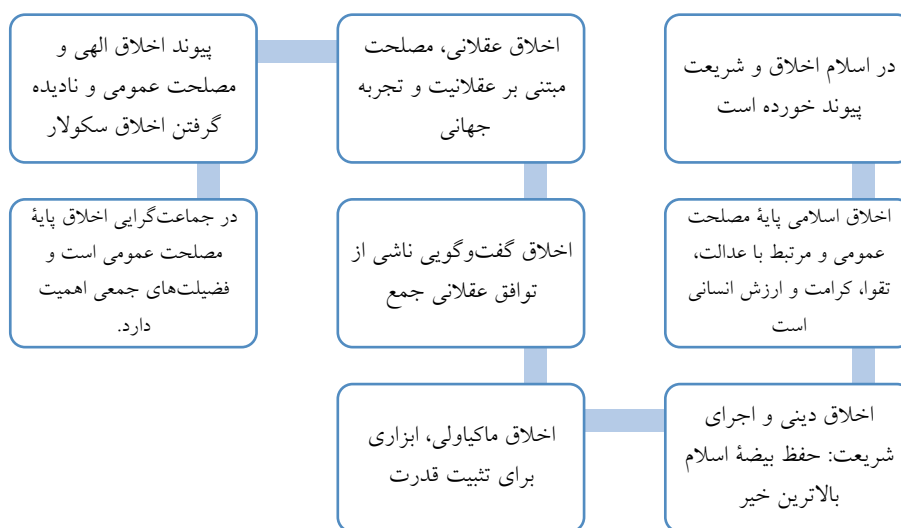
مبنای معرفتی و شناختی مصلحت عمومی در مقالات مورد بررسی، به‌ویژه مقالاتی که به مقوله مصلحت ذیل اندیشه اسلامی پرداخته‌اند، در چند محور خلاصه می‌شود که عبارت‌اند از عقل، نقل، شریعت و تجربه. خلاصه مباحث معرفتی در نمودار زیر ترسیم شده است:



نمودار ۸. مبانی معرفتی مصلحت عمومی

۳-۶. اخلاق و مصلحت

در تفسیر فراتحلیلی مقالات در زمینه رابطه بین اخلاق و مصلحت عمومی، این برآیند به دست آمد که در اسلام اخلاق و شریعت پیوند خورده است یا به تعبیر دیگر، شریعت اسلامی با عدالت، تقوا، ارزش و کرامت انسانی گره خورده است. این دو دیدگاه برگرفته از مقالات را می توان در یک بافت متنی^۱ قرار داد که تعداد زیادی از مقالات، یعنی ۲۶ مورد را دربر می گیرد. مصلحت عمومی در اخلاق اسلامی این گونه تعریف می شود که حفظ بیضه اسلام به عنوان بالاترین خیر جامعه، مستلزم اجرای شریعت و اخلاق اسلامی است. در مکاتب فکری غربی در یونان باستان مصلحت با فضایل اخلاقی پیوند خورده است. در دوره معاصر افرادی مانند هابرماس، اخلاق و مصلحت را از نوع گفت و گویی و ناشی از توافق عقلانی جمع مطرح می کنند. نوع دیگر اخلاق در این مکاتب اخلاق ماکیاولی است که ابزاری برای تثبیت قدرت محسوب می شود. در مکتب جماعت گرایی، اخلاق را پایه مصلحت عمومی و فضیلت های جمعی مانند همدلی، و مشارکت را پل بین اخلاق و مصلحت می داند.



نمودار ۹. رابطه اخلاق و مصلحت

۶-۴. نقش حکومت در تأمین مصلحت

حکومت به‌عنوان عامل اجرای مصلحت در جامعه و میان مردم چه نقشی باید ایفا کند؟ از نظر نویسندگان مقالات و بر اساس تفسیر محقق، این نقش در چند دسته کلی خلاصه می‌شود. بیشترین توجه به نقش حکومت در تأمین مصلحت، تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام بر اساس نظام ولایت مطلقه فقیه و همچنین احکام حکومتی و رعایت قاعده‌ی اهم و مهم برای تأمین مصلحت عمومی است. تعداد فراوانی این دسته از مقالات ۲۰ عنوان است.

دسته بعدی درخصوص نقش حکومت برای تأمین مصلحت عمومی بر حفظ نظم داخلی و دفاع از امنیت کشور تأکید دارد که به نوعی در اندیشه علامه نائینی قرار می‌گیرد. نائینی حکومت مشروطه با مشارکت مردم و نظارت فقها را ابزاری برای مهار استبداد و تأمین مصلحت می‌دانست. اهل سنت در مصالح مرسله نیز با تکیه بر ادله ظنی امکان انعطاف در برابر قانون‌گذاری را برای تأمین مصلحت مطرح می‌کنند (۲ مقاله).

در فلسفه سیاسی غرب از حکومت مطلقه هابزی برای نظارت بر اعمال و عقاید مردم و دولت هگلی که تجلی روح جهانی است سخن گفته می‌شود (۳ مقاله). ماکیاوولی معتقد است هدف وسیله را توجیه می‌کند و خشونت مشروع بوده و حکومت مطلقه با قدرت متمرکز مسئول ایجاد امنیت است. جماعت‌گرایان نیز حکومت را موظف به ترویج خیر جمعی و فضیلت‌های اخلاقی می‌دانند و با بی‌طرفی دولت مخالف‌اند. در دیدگاه هابرماس ایجاد شرایط برای تحقق کنش ارتباطی و حوزه عمومی، ایجاد فضای لازم برای گفت‌وگو و نهادینه‌سازی خیر عمومی از نقش‌های حکومت در تأمین خیر عمومی است.

۶-۵. چالش‌های اجرایی

در تأمین مصلحت و اجرای آن چالش‌هایی وجود دارد که محققان به آن‌ها پرداخته‌اند. زیرا با تغییرپذیری مصلحت، چالش‌های اجرایی ایجاد می‌شود و میان نهادها و ساختارهای مجری مصلحت اختلاف و منازعه به وجود می‌آید. این چالش‌ها در چند محور کلی در مقالات مشترک بوده که در نمودار زیر به تصویر کشیده شده است:



نمودار ۱۰. چالش‌های اجرایی مصلحت

۶-۶. نسبت مصلحت عمومی با حقوق فردی

یکی از موارد مهم در ارتباط با مصلحت عمومی نسبت آن با حقوق و آزادی‌های فردی است. به نظر مفسر در بررسی این مقالات، این مسئله به چند زیرمسئله تقسیم می‌شود. در نظام ولایت مطلقه فقیه، مصلحت عمومی بر حقوق فردی تقدم دارد. به عبارت دیگر، مصالح فرد در مصالح جمع فانی می‌گردد. نزد قریب به اتفاق فقهای اسلامی اعم از امامیه و اهل سنت، حقوق و آزادی‌های فردی تا جایی مشروع است که با مصلحت عمومی در تضاد نباشد. با توجه به این تعبیر امام خمینی که «حفظ نظام جمهوری اسلامی ... از اهم واجبات عقلی و شرعی است» (صحیفه امام، ۱۳۷۹: ۱۹/ ۱۵۳)، «اهتمام به امور مسلمین از اوجب واجبات است» (همان: ۴/ ۴۱۴) و «آحاد مردم یکی یکی شان تکلیف دارند برای حفظ جمهوری اسلامی... از نماز اهمیتش بیشتر است، برای اینکه این حفظ اسلام است...» (همان: ۱۹/ ۴۸۶) می‌توان نتیجه گرفت که ایشان حفظ اسلام و اهتمام به امور مسلمانان را منوط به حفظ نظام جمهوری اسلامی دانسته‌اند. البته واضح است که با توجه به لزوم رعایت کرامت انسانی و حقوق بنیادین فردی، مصلحت عمومی نباید بهانه نقض مطلق حقوق فردی شود و در صورت ایجاد محدودیت باید مبتنی بر حجت‌های الهی (عقل و شرع) باشد و

بایستی نهایت اهتمام را به عمل آورد تا میان مصلحت عمومی و حقوق و آزادی‌های فردی تعادل برقرار شود. نائینی آزادی فردی را در سایه محدودیت‌های نهاده شده برای جلوگیری از استبداد مشروع می‌داند. در فلسفه غرب، قدرت مطلقه مدنظر هابز آزادی فردی را محدود می‌کند. از طرفی نظریه تعادل بین حقوق فردی و مصالح جمعی، برای جلوگیری از آزادی مطلق فردی و قدرت متمرکز دولت ایفای نقش می‌نماید. در مکتب جماعت‌گرایی خیر بر حق تقدم دارد و این را عامل افزایش همبستگی اجتماعی می‌داند و معتقد است آزادی فردی در چارچوب جمع و فضیلت‌های اخلاقی معنا پیدا می‌کند. به عقیده هابرماس، آزادی فردی در بستر گفت‌وگوی عقلانی و حوزه عمومی معنا می‌یابد. آزادی فردی نه تنها محدودکننده خیر عمومی نیست، بلکه شرط ضروری برای شکل‌گیری آن است و آزادی‌های فردی در چارچوب توافقات جمعی مبتنی بر استدلال بهتر قرار می‌گیرد. از دیدگاه لیبرتارین‌ها،^۱ آزادی فردی اولویت دارد و اصل بر خودمختاری فرد است. به نظر ماکیاوولی نیز آزادی فردی در برابر مصلحت عمومی قربانی می‌شود و حفظ نظم و امنیت برتر از حقوق فردی است و حاکم باید با ایجاد رعب، اطاعت را تضمین کند.

۷. تحلیل کمی مقالات

جدول ۳. حضور مؤلفه‌های مصلحت عمومی در مقالات

مؤلفه‌ها	تعداد مقالاتی که به آن‌ها پرداخته‌اند	سطح تکرار درون مقالات	نوع تحلیل غالب
تعریف مصلحت عمومی	۳۲	بسیار زیاد	فقهی، حقوقی، فلسفی، سیاسی
اخلاق و مصلحت عمومی	۲۸	متوسط تا زیاد	مقاصد شریعت، اخلاق دینی، اخلاق کانتی، سودگرایی
مبنای معرفتی مصلحت عمومی	۲۷	متوسط	عقل، شرع، مصالح مرسله، قرارداد اجتماعی
نقش حکومت در تأمین مصلحت عمومی	۳۲	بسیار زیاد	محور تصمیم‌گیری و تنظیم قانون
چالش‌های اجرایی	۳۲	بسیار زیاد	تعارض نهادها، سوءاستفاده، تفسیر سلیقه‌ای
نسبت مصلحت عمومی با آزادی فردی	۳۲	بالا	تنش، تعادل، تقدم مصالح جمعی

1. libertarian

جدول ۴: تحلیل تطبیقی فقه شیعه، اهل سنت و نظریه‌های غربی (راولز، هابرماس، جماعت‌گرایان)

مؤلفه‌ها	فقه شیعه	اهل سنت	نظریه‌های غربی
تعریف مصلحت عمومی	حفظ نظام، امنیت، مصالح امت، احکام حکومتی	مصالح مرسله، نفع جمعی، حفظ اصول پنج‌گانه	خیر مشترک، منافع همگانی، کنش جمعی
اخلاق و مصلحت عمومی	هماهنگی با شریعت و عدالت	گاه مستقل از اخلاق و حیانی	اخلاق گفت‌وگویی (هابرماس) فضیلت‌گرایی (جماعت‌گرایی)
مبنای معرفتی مصلحت عمومی	عقل عملی + نصوص دینی	مصالح مرسله، قیاس	عقلانیت ارتباطی، خرد جمعی، عدالت به مثابه انصاف
نقش حکومت در تأمین مصلحت عمومی	ولی فقیه، مجمع تشخیص مصلحت نظام، احکام حکومتی	حاکم شرع با اختیار مصالح	دولت دموکراتیک، حکومت اخلاق‌محور، مشارکتی
چالش‌های اجرایی	تفسیر سلیقه‌ای، نبود چارچوب مشخص، تعارض نهادها	تشخیص مبهم، نبود نص، استبداد فقهاتی	سلطه ساختار، رسانه‌ها، تعارض ارزش‌های فرهنگی
نسبت مصلحت عمومی با آزادی فردی	تقدم مصالح عمومی در چارچوب شرع، قاعده اهم و مهم	تقدم مصالح جمعی حتی بدون شرط شریعت	تعامل دیالکتیکی با آزادی، حفظ آزادی در بستر جمع

جدول ۵: تطبیق کیفی مؤلفه‌ها (از نظر قوت، چالش، محوریت)

مؤلفه‌ها	چالش کلیدی	محوریت در گفتمان‌ها	قوت برجسته
تعریف مصلحت عمومی	تفسیرهای متنوع، تعاریف متضاد	بسیار بالا	وضوح نسبی در فقه شیعه
اخلاق و مصلحت عمومی	تعارضات در بحران‌ها	متوسط تا بالا	همسویی با شریعت
مبنای معرفتی مصلحت عمومی	ابهام در عقل شرعی و مصالح ظنی	متوسط	عقل و شرع ترکیبی
نقش حکومت در تأمین مصلحت عمومی	سوءاستفاده، تمرکز قدرت	بسیار بالا	نقش محوری ولی فقیه / دولت
چالش‌های اجرایی	ضعیف، مشارکت پایین	بسیار بالا	شناخته شده و پرتکرار
نسبت مصلحت عمومی با آزادی فردی	امکان محدودسازی حقوق فردی	بالا	قاعده اهم بر مهم

۷-۱. تعریف مختار مصلحت در پژوهش

با مرور نظام‌مند و فراتحلیل کمی و کیفی مفهوم خیر و مصلحت عمومی و مفاهیم مترادف با آن، در پژوهش حاضر تعریفی بهتر و جامع‌تر ارائه می‌شود که دارای اشتراک و هم‌پوشانی در دو فلسفه سیاسی اسلام شیعی و غرب مدرن باشد. بر این اساس، خیر و مصلحت عمومی مجموعه تدابیر و سیاست‌هایی است که به‌منظور حفظ نظم اجتماعی، تأمین عدالت، حفظ حقوق بنیادین و آزادی‌های فردی و اجتماعی و برقراری رفاه عمومی در یک جامعه برای نیل به سعادت دنیوی و اخروی آحاد جامعه اتخاذ می‌شود. این تدابیر باید از طریق فرایندی عقلانی و با مشارکت فعال مردم توسط نمایندگان متخصص در هر حوزه، با توجه به اقتضائات خاص زمانی و مکانی و فرهنگی جامعه، اتخاذ شود.

۸. نتیجه‌گیری

بررسی ۳۲ مقاله منتخب پیرامون مفهوم «مصلحت عمومی» حکایت از آن دارد که این مفهوم در بسترهای فکری، دینی و حقوقی مختلف، با تفاسیر متفاوتی مواجه شده است. در این فراتحلیل، ضمن تحلیل کمی مقالات، شش مؤلفه کلیدی مفهوم مصلحت مورد تحلیل کیفی و تفسیر قرار گرفت. بر اساس یافته‌های فراتحلیل، ظرفیت‌های هم‌زمانی مصلحت در اسلام (به‌ویژه نزد عقل‌گرایان مانند معتزله و امامیه) و غرب (به‌ویژه در جماعت‌گرایی و طرفداران نظریه عدالت) نشان می‌دهد که در بسترهای پرچالش منطقه‌ای مانند بین‌النهرین، این خوانش‌ها می‌تواند زمینه‌ساز تسهیل گفت‌وگو و هم‌زیستی باشند. در مقابل، خوانش‌های اشعری و فردگرایانه، به دلیل تأکید بر اطاعت محض یا تقدم مطلق فردگرایی، احتمالاً به پیچیده‌تر شدن شرایط منجر می‌شوند. بنابراین، انتخاب خوانش‌های عقلانی از مصلحت عمومی می‌تواند به عنوان راهبردی برای مدیریت تعارضات منطقه‌ای مورد توجه قرار گیرد.

مصلحت عمومی در بستر درون دینی، با مقاصد و اهداف اخلاقی شریعت مثل عدالت، حفظ ارزش و کرامت انسانی و تقوا پیوند خورده است. در این چارچوب، مصلحت نمی‌تواند بیرون از هنجارهای الهی تعریف شود. در مقابل، در رویکردهای بسیاری از غربی‌ها و سکولارها، مصلحت مبتنی بر اخلاق عقلانی یا فایده‌گرایی^۱ است که احتمالاً با برخی مؤلفه‌های اخلاق دینی در تعارض قرار می‌گیرد. مقالاتی که به مقایسه تطبیقی پرداخته‌اند نشان می‌دهند که هم‌پوشانی اخلاق

1. Utilitarianism

اجتماعی و مصلحت عمومی در مواردی مانند مبارزه با فساد یا تأمین رفاه اجتماعی مشهود است، اما در مسائلی مانند سعادت اخروی، این تعارضات تشدید می‌شود.

حکومت به عنوان مجری مصلحت عمومی، نقش مرکزی در تشخیص و اجرای آن دارد. در نظام ولایت مطلقه فقیه در ایران، اختیارات گسترده رهبر و نهادهایی مانند مجمع تشخیص مصلحت نظام ابزارهای اصلی تصمیم‌گیری‌اند. در مقابل، در نظام‌های دموکراتیک، مصلحت عمومی از طریق فرایندهای مشارکتی و نهادهای قانون‌گذاری شفاف تعیین می‌شود و حفظ حقوق فردی در اولویت قرار دارد. از این‌رو، چالش مشترک در تمام نظام‌ها، خطر سوءاستفاده از قدرت تحت عنوان مصلحت و قربانی شدن حقوق فردی به پای مصلحت و یا ضایع شدن مصالح عمومی برای حفظ حقوق فردی است. مقالات مورد مطالعه تأکید می‌کنند که نظارت نهادهای مستقل (قضایی، رسانه‌ها) و شفافیت و مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری، کلید کاهش این خطرات هستند.

مبانی معرفتی مصلحت عمومی در نظام‌های مختلف، تفاوت‌های بنیادین دارند. در اسلام، مصلحت بر پایه نصوص دینی (قرآن و سنت)، عقل جمعی و مقاصد شریعت و در مکاتب سکولار مبتنی بر عقلانیت ابزاری، تجربه بشری و اهدافی مانند رفاه اجتماعی، و در جماعت‌گرایی با خیر جمعی و ارزش‌های فرهنگی جامعه گره خورده است. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که مصلحت عمومی یک مفهوم زمینه‌مند است و نمی‌توان آن را فارغ از بسترهای فلسفی و فرهنگی تحلیل کرد.

اجرای مصلحت عمومی با چالش‌های گوناگونی مواجه است. تعارض مصالح و چگونگی برقراری موازنه بین مصالح متضاد (مانند توسعه اقتصادی و حفظ محیط‌زیست)، ابهام در مرجع و معیار تشخیص مصلحت عمومی با فقدان معیارهای شفاف برای تعیین مصلحت اهم و مهم، امکان سوءاستفاده سیاسی و استفاده ابزاری از مصلحت عمومی برای توجیه اقدامات اقتدارگرایانه، مقاومت فرهنگی و ناسازگاری سیاست‌های مبتنی بر مصلحت با باورهای سنتی یا عرفی، مردمی یا دولتی بودن منابع هزینه برای حفظ مصلحت عمومی و بی‌طرفی دولت نسبت به ارزش‌ها یا لزوم دخالت دولت برای حفظ ارزش‌های جمعی از جمله این چالش‌هاست. برای کاهش این چالش‌ها، در این مقالات بر لزوم نهادینه‌سازی فرایندهای مشورتی، تقویت مشارکت عمومی و تدوین ضوابط حقوقی دقیق تأکید می‌کنند. در بیشتر مقالات، مصلحت عمومی به عنوان معیاری برتر از حقوق فردی در نظر گرفته می‌شود، به‌ویژه در مواردی که حفظ نظم اجتماعی، امنیت ملی یا

اهداف کلان دینی در خطر باشد. برای نمونه، در فقه شیعه و نظام جمهوری اسلامی ایران، قاعده تقدم اهم بر مهم توجه‌گر محدودسازی موقت آزادی بیان یا حق مالکیت است. با این حال، برخی مقالات بر لزوم تعادل عقلانی بین این دو تأکید دارند و استفاده از مکانیسم‌هایی مانند آزمون تناسب را برای جلوگیری از سوءاستفاده پیشنهاد می‌کنند. در نظام‌های سکولار و غربی نیز مصلحت عمومی اغلب در چارچوب سودمندی تعریف می‌شود، اما همواره خطر نقض حقوق بنیادین فردی (مانند منع شکنجه) وجود دارد.

در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت مصلحت عمومی به‌مثابه مفهومی پویا و چندوجهی، در تقاطع فلسفه، حقوق، اخلاق و سیاست قرار دارد. در حالی که در نظام‌های مبتنی بر دین، مصلحت با اهداف عالی شریعت (منافع مادی و معنوی، دنیوی و اخروی) همسو است، اما نظام‌های مبتنی بر عقاید سکولار، مصلحت بر محاسبه سود و زیان اجتماعی متمرکز می‌شود؛ بنابراین، وجه مشترک تمام رویکردها ضرورت حفظ تعادل بین مصالح جمعی و حقوق فردی و همچنین شفافیت و پاسخگویی در فرایندهای تصمیم‌گیری است. در نهایت، مصلحت عمومی زمانی مشروعیت می‌یابد که نه تنها به حفظ نظم بینجامد، بلکه عدالت و کرامت انسانی را نیز تقویت کند.

منابع

الف. فارسی

اسدی، مسعود؛ اکبرزاده، فریدون؛ کریمی‌فرد، حسین؛ حسین‌زاده، علی‌حسین. (۱۴۰۱). «بررسی راهبردی اصل مصلحت در حکومت اسلامی با تکیه بر آراء امام خمینی^(د)». *جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی*، ۳(۳)،

۴۳-۶۳. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27835200.1401.3.3.3.5>

امیری، الهام‌سادات؛ اسحاقی آستانی، محمد؛ مؤمنی، عابدین. (۱۴۰۱). «جایگاه مصلحت در تصمیم‌گیری شورای نگهبان قانون اساسی ج. ا. ایران». *رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۶(۵۸)، ۱۳۱-۱۵۰.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083777.1401.16.58.7.3>

ایسنا. (۱۳۹۹). «افسانه جمهوری در قرن ۲۱ و جایگاه مصلحت عمومی». *خبرگزاری ایسنا*، ۴ آذر ۱۳۹۹، کد خبر:

<http://www.isna.ir/xdH6Fy>، ۹۹۰۹۰۴۰۲۸۲۲

بالوی، مهدی؛ بیات کمیتکی، مهناز؛ زارع مهدیه، مرجان. (۱۳۹۹). «حکم حکومتی و مصلحت عمومی».

پژوهش‌های نوین حقوق اداری، ۲(۲)، ۴۷-۶۵. <https://doi.org/10.22034/mral.2020.127952.1025>

- بروغنی، نازنین زهرا؛ احمدی طباطبایی، سید محمدرضا. (۱۴۰۱). «اجتهاد بر پایه مفهوم مصلحت عمومی در اندیشه سیاسی نائینی به مثابه فقه سیاسی عمل‌گرا». *جستارهای سیاسی معاصر*، ۱۳(۱)، ۵۷-۳۱. https://politicalstudy.ihs.ac.ir/article_7589.html
- بیات کیمتکی، مهناز؛ بالوی، مهدی. (۱۳۹۴). «بازخوانی دکترین مصلحت دولت در پرتو نظریه تعادل». *پژوهش حقوق عمومی*، ۱۷(۴۷)، ۱۲۳-۱۵۵. https://qjpl.atu.ac.ir/article_1531.html
- پرهیزکار، هادی؛ علی محمدی، آذر؛ اسدزاده، صدیقه طاهره؛ هاشم‌پور صادقیان، مریم. (۱۴۰۲). «فرا تحلیل کیفی مقالات پژوهشی زنان بدسرپرست در ایران». *زن در توسعه و سیاست*، ۲۱(۴)، ۸۹۵-۹۲۱. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2023.351551.1008280>
- پیروزی، عبدالله؛ الله کرم، عبدالحسین؛ بخشایشی اردستانی، احمد؛ امینی، علی اکبر. (۱۴۰۰). «مطالعه تطبیقی مفهوم خیر عمومی در اندیشه سیاسی امام خمینی و آیت الله نائینی». *توسعه اجتماعی*، ۱۶(۱)، ۲۴-۱. <https://doi.org/10.22055/qjsd.2021.37821.2467>
- تاران، رضا؛ میرموسوی، سید علی. (۱۴۰۰). «شکل‌گیری مفهوم خیر ملت (عموم) در ایران معاصر». *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۳(۶۹)، ۱۶۳-۱۸۴. https://pij.sbu.ac.ir/article_102455.html
- ترکاشوند، افسانه؛ قیوم‌زاده، محمود؛ حیدری، عباسعلی. (۱۳۹۷). «نقش مصلحت در فعلیت دادن ولایت مطلقه فقیه». *حکومت اسلامی*، ۲۳(۳)، ۹۵-۱۱۸. https://mag.rcipt.ir/article_85712.html
- تقی‌زاده، ابراهیم. (۱۳۹۷). «مبانی فلسفی اسقاط حق در فقه اسلامی و حقوق غرب». *پژوهش‌های فقهی*، ۱۴(۳)، ۶۷۷-۷۰۶. <https://doi.org/10.22059/jorr.2018.215705.1007452>
- چینی چیان، نیلوفر؛ صلاحی، ملک یحیی. (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی گفتمان صلح در میان اندیشه سیاسی دینی و بشری (مطالعه موردی: اسلام و جماعت‌گرایان)». *علوم سیاسی*، ۱۳(۴۰)، ۱۴۷-۱۶۵. <http://noo.rs/VvgbX>
- حقیقت، سید صادق. (۱۳۹۴). «نقش مصلحت در حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی (س)». *اندیشه سیاسی در اسلام*، ۲(۶)، ۸۹-۱۲۳. https://andishehsiyasi.ri-khomeini.ac.ir/article_38948.html
- دیانی نجف‌آبادی، عبدالامیر؛ توکلی، احمد رضا؛ شکرچی‌زاده، محسن؛ مهدوی، محمد هادی. (۱۴۰۰). «جایگاه مصلحت در اندیشه رهبران جمهوری اسلامی ایران». *رهیافت / انقلاب اسلامی*، ۱۵(۵۵)، ۳۶۹-۳۸۹. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083777.1400.15.55.20.3>
- رحیمی‌روشن، حسن؛ سوگلی‌زاده، ترلان. (۱۴۰۰). «بررسی تحول مفهوم مصلحت در فقه سیاسی معاصر شیعه با تأکید بر امام خمینی (ره)». *پژوهشنامه متین*، ۲۳(۹۱)، ۵۷-۸۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1400.23.91.3.7>
- رضایی، حسین؛ درخشه، جلال. (۱۴۰۰). «تحلیل مفهوم خیر عمومی و بر ساخت آن در اندیشه سیاسی یورگن هابرماس». *فصلنامه سیاست*، ۵۱(۱)، ۱۵۳-۱۷۹. <https://doi.org/10.22059/jpq.2021.316293.1007726>
- زالی، مصطفی. (۱۴۰۲). «مصلحت و حاکمیت سیاسی: قدسی یا عرفی». *نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، ۱۳(۴)، ۱۹۱-۲۰۵. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.368780.1673>

- ساکت، امیرحسین. (۱۴۰۴). *فلسفه نوافلاطونی و سحر* (فایل صوتی)، ارائه‌شده در همایش *فرافلسفه*، برگزارشده توسط گروه فلسفه و انجمن علمی با همکاری معاونت پژوهشی دانشکده ادبیات دانشگاه شهید بهشتی.
- سام‌خانباری، محمدجواد؛ خائفی، عباس. (۱۳۹۶). «مصلحت‌بینی و واقع‌گرایی در اندیشه‌های سیاسی ماکیاوولی و خواجه نظام‌الملک». *سیاست جهانی*، ۶(۱)، ۲۲۵-۲۵۵. <https://doi.org/10.22124/wp.2017.2392>
- سوگلی‌زاده، ترلان. (۱۳۹۷). *بررسی تاریخ تحول مفهوم مصلحت در اندیشه سیاسی معاصر شیعه*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد علوم سیاسی، دانشگاه بوعلی سینا. <https://lib.basu.ac.ir/site/catalogue/334716>
- شفیعی، محمود؛ خالقی، علی. (۱۳۹۷). «گفتمان مصلحت در فقه سیاسی شیعه و اهل سنت». *علوم سیاسی*، ۲۱(۸۱)، ۳۳-۵۸. <https://doi.org/10.22081/psq.2018.65872>
- صحیفه امام. (۱۳۷۹). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- صمدزاده خامنه، لیلا؛ یاقوتی، ابراهیم؛ نقیبی، سید ابوالقاسم. (۱۴۰۱). «جایگاه مصلحت اجتماعی در نظریه ولایت فقیه». *مطالعات میان‌رشته‌ای فقه*، ۳(۱۰)، ۹۷-۱۱۲. https://mrfeqhh.ctb.iau.ir/article_694980.html
- علوی، سید محمدتقی؛ میری بالاجورشری، سیده مهشید. (۱۴۰۱). «مقاصد شریعت و نقش و جایگاه مصلحت در قانون‌گذاری». *آموزه‌های حقوق جزا*، ۱(۳)، ۶۵-۷۸. https://journals.iau.ir/article_696763.html
- علی‌پور، محمدرضا؛ توسلی نائینی، منوچهر؛ احمدی، سید محمدصادق. (۱۳۹۹). «احکام حکومتی جلوه‌ای از نظام مردم‌سالاری دینی در جمهوری اسلامی ایران». *رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۴(۵۲)، ۱۰۱-۱۲۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083777.1399.14.52.6.6>
- علی‌حسینی، علی؛ کشاورز، حمیدرضا. (۱۳۹۵). «کارکرد مفهوم مصلحت در جمهوری اسلامی ایران». *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۶(۲۰)، ۱-۲۰. <https://doi.org/10.22084/rjir.2016.1680>
- فلاح‌پیشه، حشمت‌الله؛ کریمی، چیمین. (۱۴۰۲). «مصلحت عمومی در آرا و اندیشه‌های امام خمینی (تحلیل گفتمانی سخنرانی پذیرش قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد)». *اندیشه سیاسی در اسلام*، ۱۰(۳۵)، ۹۱-۱۱۳. https://andishehsiyasi.ri-khomeini.ac.ir/article_184923.html
- کهن‌فروتنه، علی. (۱۳۸۸). *بررسی مقایسه‌ای مفهوم مصلحت دولت در اندیشه سیاسی امام خمینی (س) و هابز*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی. <https://elmnet.ir/doc/10439986-1011>
- مجتهدی، آرزو. (۱۳۹۶). *مطالعه مقایسه‌ای جایگاه مصلحت در سیاست اسلامی؛ بررسی موردی تفاهم‌نامه حدیبیه، معاهده حضرت علی (ع) با معاویه و پیمان امام حسن مجتبی (ع) با معاویه*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- محمدی، سعید؛ اسفندیاری، رجب. (۱۳۹۹). «مرور نظام‌مند و فراتحلیل کیفی پژوهش‌های آینده‌نگاری در حوزه علم، فناوری و نوآوری». *آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی*، ۱(۱)، ۱۶۶-۱۲۹. https://jms.ihu.ac.ir/article_205583.html

- محمدی، سعید؛ اسفندیاری، رجب. (۱۳۹۹). «مرور نظام مند و فراتحلیل کیفی پژوهش های آینده نگاری در حوزه علم، فناوری و نوآوری». *آینده پژوهی / انقلاب اسلامی*، ۱۱(۱)، ۱۶۶-۱۲۹.
https://jms.ihu.ac.ir/article_205583.html
- محمدی، مجتبی؛ شفیعی مازندرانی، سید محمد. (۱۳۹۳). «بررسی نقش مصلحت از نگاه فریقین». *مطالعات فقهی و فلسفی*، ۵(۲۰)، ۲۹-۷.
https://journals.iau.ir/article_524098.html
- ملک افضلی اردکانی، محسن. (۱۳۹۵). «سنجه های تشخیص مصلحت نظام از منظر فقه سیاسی اسلام». *مطالعات فقه اسلامی و مباحث حقوق*، ۱۰(۳۳)، ۲۶-۵.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452811.1395.10.33.1.5>
- منصورنژاد، محمد. (۱۳۷۸). «بررسی تطبیقی مفهوم مصلحت از دیدگاه امام خمینی^(ره) و اندیشمندان غرب». *حکومت اسلامی*، ۱۲، ۱۳۸-۱۷۴.
<http://noo.rs/DtXjl>
- منصورنژاد، محمد. (۱۳۸۱). «بررسی سیر تحول اندیشه های سیاسی امام خمینی^(ره) قبل و بعد از انقلاب اسلامی و تأثیر زمان و مکان بر آن». *مصباح*، ۴۲، ۲۲-۵.
<https://ensani.ir/fa/article/download/262539>
- موسوی، سید احسان. (۱۳۹۶). *مفهوم مصلحت عمومی و نسبت آن با حق های فردی در دولت های حقوق بشری*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- نواب، سید ابوالحسن؛ رضایی، اسدالله. (۱۳۹۹). «بررسی جایگاه مصلحت در فقه مذاهب با رویکرد حل مصالح متعارض در اصل تکلیف». *فصلنامه فقه*، ۱۷(۱۰۴)، ۱۴۰-۱۱۳.
<https://doi.org/10.22081/jf.2021.58785.2124>
- واعظی، سید مجتبی. (۱۴۰۲). «نظریه نفع عمومی و جایگاه آن در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران: از نظریه دول تا نظریه حقوق عمومی». *مطالعات حقوق عمومی*، ۵۳(۴)، ۲۲۷۳-۲۲۵۱.
<https://doi.org/10.22059/jpls.2021.320793.2725>
- ویژه، محمدرضا؛ ولدخانی، محمد مهدی. (۱۳۹۸). «تحلیلی بر رابطه سنجه های مصلحت در حقوق ایران و منفعت عمومی در حقوق غرب». *حقوق اسلام و غرب*، ۷(۳)، ۲۳۹-۲۶۹.
https://csi.wqom.ac.ir/article_1650.html
- یاسوری، مجید؛ نوروزی نژاد، معصومه. (۱۴۰۰). «فرا تحلیل کیفی ابعاد توسعه کارآفرینی زنان روستایی». *زن در توسعه و سیاست*، ۱۹(۱)، ۴۱-۲۱.
<https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.313046.1007905>

ب. عربی

- امین الجاف، انور ابوبکر کریم. (۲۰۱۹). «المصلحة العامة - مفهومها و خصائصها فی شریعة الاسلامیة». *مجلة كلية الشريعة و القانون بطنطا*، ۳۴(۵)، ۷۳-۱۰.
<https://doi.org/10.21608/mksq.2019.240337>
- جوینی، عبدالملک بن عبدالله. (۱۴۰۰ق). *الارشاد الی قواطع الادلة*. بیروت: دارالکتب العلمیة.
- غزالی، محمد بن محمد. (۱۹۹۷). *المستصفی من علم الاصول*. تحقیق محمد عبدالسلام عبدالشافی، بیروت: دارالکتب العلمیة.

مهران، سامیه جابر محمد. (۲۰۱۹). «المصلحة العامة وحدود سلطة الدولة». مجلة كلية الشريعة والقانون بطنطا، ۳۴(۱).

References

- Abduh, M. (1905). *Risalat al-Tawhid [The Theology of Unity]*. Al-Matba'ah al-Misriyyah. <https://archive.org/details/risalataltawhid>
- Alavi, S. M. T. & Miri Balajourshari, S. M. (2022). "The objectives of Sharia and the role and position of expediency in legislation". *Legal Teachings of Criminal Law*, 1(3), 65-78. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_696763.html
- Al-Ghazali, M. (1997). *Al-Mustasfa min 'Ilm al-Usul [The refined book on the science of fundamentals]*. Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah.
- Al-Hamadani, Q. A. (1965). *Sharh al-Usul al-Khamsah*. Maktabat Wahbah. <https://noorlib.ir/book/info/1240>
- Alihosseini, A. & Keshavarz, H. R. (2016). "Functions of Concept of Expediency in Islamic Republic of Iran". 6(20), 1-20. [In Persian]. <https://doi.org/10.22084/rjir.2016.1680>
- Alipoor, M. R.; Tavasolli Naeini, M. & Ahmadi, M. (2020). "Government decrees are a manifestation of the system of religious democracy in the Islamic Republic of Iran". *The Islamic Revolution Approach*, 14(52), 101-122. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083777.1399.14.52.6.6>
- Al-Juwayni, A. M. (2023). *A guide to conclusive proofs*. Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah.
- Amin al-Jaf, A. A. K. (2019). "Al-maslahah al-'ammah - mafhumuha wa khasa'isuha fi shar'iyah al-islamiyyah". *Journal of the Faculty of Sharia and Law in Tanta*. 34(5), 10-73. <https://doi.org/10.21608/mksq.2019.240337>
- Amiri, E. S.; Eshaghi Astani, M. & Momeni, A. (2022). "The position of expediency in the decision-making of the Guardian Council". *The Islamic Revolution Approach*, 16(58), 131-150. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083777.1401.16.58.7.3>
- Asadi, M.; Akbarzade, F.; Karimifard, H. & Hosseinzadeh, A. H. (2022). "A strategic study of the principle of expediency in Islamic government based on the opinions of Imam Khomeini". *Scientific Journal Political Sociology of the Islamic Revolution*, 3(3), 43-63. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27835200.1401.3.3.3.5>
- Balavi, M.; Bayat Komeitiki, M. & Zare Mohazabie, M. (2020). "Governmental Decree and Public Interest". *The Journal of Modern Research on Administrative Law*, 2(2), 47-65. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/mral.2020.127952.1025>
- Bayat Komitaki, M. & Balavi, M. (2015). "Reconsideration of the Interest of State Doctrine in the Light of Balance Theory". *Public Law Research*, 17(47), 123-155. [In Persian]. https://qjpl.atu.ac.ir/article_1531.html?lang=en
- Broghani, N. Z. & Ahmadi Tabatabaei, S. M. (2022). "Ijtihad based on the concept of public interest in Naini's political thought as a pragmatic political jurisprudence". *Contemporary Political Studies*, 13(1), 31-57. [In Persian]. <https://doi.org/10.30465/cps.2022.35851.2770>
- Chinichian, N. & Salahi, M. Y. (2017). "A comparative study of the discourse of peace among human and religious schools (Case Study of Islam and communitarians)". *Political Science Quarterly*, 40(13), 147-165. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/en/Article/1101885>
- Dayani Najafabadi, A.; Tavakolli, A.; Shekarchizadeh, M. & Mahdavi, M. H. (2021). "The place of expediency in the political thought of the leaders of the Islamic Republic of Iran". *The Islamic Revolution Approach*, 15(55), 369-389. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083777.1400.15.55.20.3>

- Falahatpishe, H. & Karimi, C. (2023). "Public interest in the views and thoughts of Ayatollah Khomeini". *The Journal of Political Thought in Islam*, 10(35), 91-113. [In Persian]. https://andishehsiyasi.ri-khomeini.ac.ir/article_184923.html?lang=en
- Haghighat, S. S. (2016). "The role of interest in Islamic rule according to Imam Khomeini". *The Journal of Political Thought in Islam*, 2(6), 89-123. [In Persian]. https://andishehsiyasi.ri-khomeini.ac.ir/article_38948.html?lang=en
- Kohanforoutghe, A. (2009). *A comparative study of the concept of state expediency in the political thought of Imam Khomeini and Hobbes*, Master's thesis. Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute. [In Persian]. <https://elmnnet.ir/doc/10439986-1011>
- Malek Afzali Ardakani, M. (2016). "The criteria of Expediency Discernment of the System from the perspective of Islamic political jurisprudence". *Studies of Islamic Jurisprudence and Basis of Law*, 10(33), 5-26. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452811.1395.10.33.1.5>
- Mansournejad, M. (1999). "A comparative study of the concept of expediency from the perspective of Imam Khomeini and Western thinkers". *Islamic Government*, 12, 138-174. [In Persian]. <http://noo.rs/DtXjl>
- Mansournejad, M. (2002). "A study of the evolution of Imam Khomeini's political thought before and after the Islamic Revolution and the influence of time and place on it". *Misbah*, 42, 5-22. [In Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/download/262539>
- Mihran, S. J. M. (2019). "Public interest and the limits of state authority". *Journal of the Faculty of Sharia and Law in Tanta*, 34(1).
- Mohammadi, M. & Shafiei Mazandarani, S. M. (2014). "An analysis of the role of expediency (Maslahat) from the perspective of the two main Islamic schools of thought". *Jurisprudential and Philosophical Studies*, 5(20), 7-29. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_524098.html
- Mohammadi, S. & Esfandiari, R. (2020). "A systematic review and qualitative meta-analysis of foresight research in the field of science, technology, and innovation". *Islamic Revolution Futurology*, 1(1), 129-166. [In Persian]. https://jms.ihu.ac.ir/article_205583.html
- Mojtahedi, A. (2017). *A comparative study of the status of expediency in Islamic politics; A case study of the Hudaibiyyah Peace Treaty, the treaty of Imam Ali with Muawiyah, and the peace treaty of Imam Hassan al-Mujtaba with Muawiyah*, Master's thesis, Allameh Tabataba'i University, Tehran. [In Persian].
- Mousavi, S. E. (2017). *The concept of public interest and its relationship with individual rights in human rights-oriented states*, Master's thesis. Islamic Azad University, Marvdasht Branch. [In Persian].
- Navvab, S. A. & Rezaei, A. (2020). "An Examination of the Position of "Expediency" in the Jurisprudence of Re-ligions with the Approach of Resolving Conflicting Interests in the Principle of Task". *Fiqh*, 27(104), 112-140. [In Persian]. <https://doi.org/10.22081/jf.2021.58785.2124>
- Parhizkar, H.; Alimohammadi, A.; Asadzadeh, S. T. & Hashempour Sadeghian, M. (2023). "A Qualitative Meta-Analysis of Scholarly Articles Concerning Poor-Supported Women in Iran". *Woman in Development & Politics*, 21(4), 895-921. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2023.351551.1008280>
- Pirozi, A.; Allah karam, A.; Bakhshayeshi Ardestani, A. & Amini, A. (2021). "A comparative study of the concept of public good in the political thought of Imam Khomeini and Ayatollah Naeini". *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 16(1), 1-24. [In Persian]. <https://doi.org/10.22055/qjdsd.2021.37821.2467>
- Rahimi Roshan, H. & Sogolizadeh, T. (2021). "Studying Transformation in Concept of Expediency in Contemporary Political Jurisprudence with an Emphasis on Imam Khomeini's Views". *Matin Research Journal*, 23(91), 57-82. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1400.23.91.3.7>

- Rahman, M. & Ali, W. (2022). "Engaging Imam Al-Shatibi's Political Thoughts in Contemporary Contexts". *Socio Politica Jurnal Ilmiah Jurusan Sosiologi*, 11(1), 10-18. <https://doi.org/10.15575/socio-politica.v11i1.18632>
- Rezaii, H. & Derakhshe, J. (2021). "The Concept of Public Good and the Political Thought of Jürgen Habermas". *Political Quarterly*, 51(1), 153-179. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jpq.2021.316293.1007726>
- Sahifeh-ye Imam. (2000). Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian].
- Saket, A. H. (2024). *Neoplatonic philosophy and magic* [Audio file presentation]. Paper presented at the Meta-Philosophy Conference, organized by the Department of Philosophy and the Scientific Association in collaboration with the Research Vice-Chancellor of the Faculty of Literature, Shahid Beheshti University. [In Persian].
- Sam Khanbani, M. J. & Khaefei, A. (2017). "Expediency and Realism in political thinks of Machiavelli and Nizam al-moulk". *World Politics*, 6(1), 225-255. [In Persian]. <https://doi.org/10.22124/wp.2017.2392>
- Samadzadeh khameneh, L.; Yaghouti, E. & Naghibi, S. A. (2023). "The Status of Social Expediency in the Theory of Guardianship of Islamic Jurist". *Juridical Interdisciplinary Studies*, 3(2), 97-112. [In Persian]. https://mrfeqh.ctb.iau.ir/article_694980.html?lang=en
- Shafi'ee, M. & Khaleghi, A. (2018). "Discourse of Expediency in the Political Jurisprudence of Shiites and Sunnites". *Political Science*, 21(81), 33-58. [In Persian]. <https://doi.org/10.22081/psq.2018.65872>
- Soghelzadeh, T. (2018). *A historical study of the evolution of the concept of expediency (Maslahat) in contemporary Shia political thought*, Master's thesis, Bu-Ali Sina University. [In Persian]. <https://lib.basu.ac.ir/site/catalogue/334716>
- Taghizadeh, E. (2018). "Philosophical Foundations of Waiver of Right in Islamic Jurisprudence and Western Law". *Religious Researches*, 14(3), 677-706. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jorr.2018.215705.1007452>
- Taran, R. & Mirmoosavi, S. A. (2022). "Formation of the concept of common good in contemporary Iran". *Political and International Approaches*, 13(3), 163-184. [In Persian]. https://piaj.sbu.ac.ir/article_102455.html?lang=en
- Torkashvand, A.; Qayyumzadeh, M. & Heidari, A. (2018). "The Role of Expediency in Realizing the Abolute Guardianship (authority) of the Muslim Jurist". *Islamic Government*, 23(3), 95-118. [In Persian]. https://mag.rcipt.ir/article_85712.html?lang=en
- Vaezi, S. M. (2023). "Concept and Function of the Public-Interest Theory and its Place in the Legal System of the Islamic Republic of Iran". *Public Law Studies Quarterly*, 53(4), 2251-2273. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jpls.2021.320793.2725>
- Vijeh, M. & Valadkhani, M. (2020). "An Analysis of the Relationship Between Measures of Expediency in Law of Iran and the Public Interest in Western Law". *Comparative Studies on Islamic and Western Law*, 7(3), 237-268. [In Persian]. <https://doi.org/10.22091/CSIW.2020.4919.1679>
- Yasouri, M. & Noroozinezhad, M. (2021). "Qualitative meta-analysis of the dimensions of rural women entrepreneurship development". *Woman in Development & Politics*, 19(1), 21-41. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.313046.1007905>
- Zali, M. (2023). "Expediency and Government: Sacred or Secular". *Social Theories of Muslim Thinkers*, 13(4), 191-205. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.368780.1673>